

GÜNEY AVRUPA REFAH REJİMİNDE SOSYAL DIŞLANMA

*Arş. Gör. Mehmet Atilla GÜLER
Gazi Üni. Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Bölümü*

Özet

Refah rejimleri ve sosyal dışlanma, 1990'lı yılların başından beri sosyal politika gündeminde tartışılan iki farklı kavramdır. Bu çalışmanın amacı, Leibfried ve Ferrera tarafından Andersen'in 1990 yılındaki sınıflandırmasına karşı geliştirilen, "Güney Avrupa" olarak adlandırılan refah rejimini ve Güney Avrupa refah rejiminde sosyal dışlanmanın görünümünü incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal dışlanma, Güney Avrupa Refah Rejimi, Refah rejimleri, Refah devleti

SOCIAL EXCLUSION IN SOUTHERN EUROPEAN WELFARE REGIMES

Abstract

Welfare regimes and social exclusion are two different concepts which has been discussed in social policy agenda since the early 1990s. The purpose of this study, examining the welfare regime which called as "Southern Europe" and developed by Leibfried and Ferrera against the Andersen's classification which explained in 1990 and the social exclusion's views in Southern Europe welfare regime.

Keywords: Social exclusion, Southern European Welfare Regime, Welfare regimes, Welfare State

Giriş

Refah devletlerinin sınıflandırılmasına ilişkin çalışmaların başlangıcı, bu modelin gelişimiyle birlikte başlamıştır. Bu çerçevede, tarihsel bir inceleme yapıldığında, refah devletini sınıflandırmaya yönelik ilk çabaların bu anlayışın yükselme eğilimine girdiği İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte ortaya çıktığı görülmektedir.

Refah rejimi sınıflandırmalarına yönelik tartışmalar, 1950 ve 1960'lı yılların ilk yıllarından bugüne kadar farklı şekillerde sürdürülmektedir. Bu tartışmalarda Andersen'in 1990'lı yıllarda yaptığı sınıflandırma, önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu tarihten itibaren refah rejimlerine ilişkin Andersen'in yaptığı sınıflandırma ve buna yönelik eleştiriler, sosyal politika alanında en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Andersen, daha sonra 1999 yılında yaptığı yeni bir çalışma ile kendisine yönelik eleştirilere bir anlamda yanıt vermiştir.

Andersen'in çalışmasına yönelik eleştirilerde, düşünürün yaptığı üçlü refah rejimi sınıflandırmasının yanına yeni refah rejimlerini ekleyen çalışmaların ayrı bir yeri vardır. Bu çalışma kapsamında incelenen Güney Avrupa refah rejimi, bu yönde bir çalışmayı ifade etmektedir. Andersen'in sınıflandırmasına eleştiri ve bir anlamda katkı niteliği taşıyan, Liebfried ve Ferrara tarafından geliştirilen bu alternatif model, özel bir incelemeyi gerektirmektedir.

Refah rejimi sınıflandırmalarının yanında, sosyal politika alanında 1990'lı yılların başından bugüne tartışılan bir başka konu da sosyal dışlanmadır. 1970'li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan dışlanma söylemi, 1990'lı yılların ilk yıllarından itibaren Avrupa Birliği (AB) sosyal politikası bağlamında en çok tartışılan konulardan biri olarak ön plana çıkmıştır. Bu durum zaman içerisinde daha da gelişmiş ve 2010 yılı AB tarafından "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmayla Mücadele Yılı" olarak ilan edilmiştir.

1. Refah Rejimi Sınıflandırmalarına Yönelik Çalışmalar

Çeşitli çalışmalarda refah sistemlerine ve rejimlerine dair çalışmaların başlangıç noktası olarak Titmuss'un ve Wilensky ile Lebeaux'un 1958 tarihli çalışmaları ön plana çıkartılmaktadır. Bu çalışmalardan itibaren sınıflandırmaların temel sorunsalı, sistemler veya rejimler arasındaki tarihsel farklılıklar ve farklılıklar ekseninde ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaşanan değişimler olmuştur (Mingione, 2011: 266). Wilensky ve Lebeaux tarafından yapılan çalışmada refah devleti, "kalıntı" ve "kurumsal" olmak üzere iki farklı başlık altında analiz edilmiştir. Titmuss tarafından yapılan bir çalışmada ise refah devletleri "kalıntı refah modeli",

“endüstriyel başarı-performans modeli” ve “kurumsal-yeniden bölüşümcü model” biçiminde sınıflandırılmıştır. Furniss ve Tilton’un konuyla ilgili sınıflandırması, “pozitif devlet”, “sosyal güvenlik devleti” ve “sosyal refah devleti” biçiminde gelişmiştir. Birbirine benzeyen bu sınıflandırmaların eleştirisi olma özelliğine sahip bazı sınıflandırmalarda ise refah devleti, “ekmeğini kazanan erkek modeli” ekseninde ele alınmıştır. Lewis’in bu bağlamda geliştirdiği sınıflandırmada “güçlü”, “ılımlı” ve “zayıf” olmak üzere üç farklı modelden söz edilebilir. Diğer yandan, Hicks’in sınıflandırması ise “gelişimci liberalizm” ve “geleneksel muhafazakârlık” başlıklarını taşımaktadır. Sıralanan tüm bu sınıflandırmalar önemli olsa da, refah devletinin sınıflandırılması noktasında en çok kabul gören ve aynı zamanda tartışma yaratan sınıflandırma, Andersen tarafından geliştirilmiştir. 1990 ve 1999 yılında yaptığı iki farklı çalışma ile refah devletlerini sınıflandıran Andersen’in çalışmasında “sosyal demokrat (evrensel)”, “liberal (kalıntı)” ve “muhafazakâr-korporatist (sosyal sigorta)” olmak üzere üç farklı modelden söz edilmiştir. Andersen’in bu çalışması, daha sonra farklı katkılarla geliştirilmeye çalışılmışsa da düşünürün bu katkıları reddettiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenecek Güney Avrupa refah rejimi, Doğu Avrupa, Asya ve radikal refah rejimi ile birlikte, Andersen tarafından bir “katkı” olarak görülmemektedir. Burada sıralananlara ek olarak, refah devletinin, geleneksel bir yaklaşımla, sosyal korumanın finansmanı çerçevesinde, “Bismarck Modeli”, “Beveridge Modeli” ve “Karma Model” başlıkları altında ele alındığı da bilinmektedir (Özdemir, 2007: 127-134; Metin ve Özaydın, 2014: 41-43).

Yukarıda kısaca özetlenen sınıflandırma çalışmaları içerisinde Andersen’in yaklaşımı özel bir öneme sahiptir. Gerçekten Andersen, yaptığı çalışma ile hem büyük ölçüde kabul görmüş, hem de aynı ölçüde eleştirilmiştir. Andersen’in refah rejimi sınıflandırmasında ortaya koyduğu modellerin kapsamlı olarak tartışılması bu çalışmanın konusu değildir. Ancak yine de, Güney Avrupa refah rejimi ile karşılaştırma yapılmasını sağlaması bakımından, ilgili sınıflandırmaya ilişkin bazı önemli noktalara dikkat çekmek gerekmektedir.

Andersen refah rejimi kavramını, “refahın devlet, piyasa ve aile arasında karşılıklı bağımlılık içinde ve birleşik şekilde üretilme ve paylaşılma yöntemi” biçiminde tanımlamaktadır. Derinlemesine bir analize başvurulduğunda refah rejiminin tanımının risklerin paylaşımına göre yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede refah rejimleri büyük ölçüde devletin rolünün en yoksul kesime yönelik mi, asgariyetçi mi kapsayıcı mı yoksa kurumsal mı olduğuna göre yapılan değerlendirmeler çerçevesinde sınıflandırılırlar (2011a: 34 ve 37).

Andersen'in refah rejimi analizinde toplumsal risklerin önemi büyüktür. Toplumsal riskleri; sınıf riskleri, yaşamın akışı içinde ortaya çıkan riskler ve nesiller arası riskler başlıkları altında sınıflandıran Andersen'e göre bu risklerin tamamı ailede içselleştirebilir, piyasaya dağıtılabılır yahut devlet tarafından karşılanabilir (2011a: 44).

Andersen, refah devletinin 1970'li yıllardan itibaren yaşanmaya başlayan ekonomik ve sosyal değişimlere verdiği tepkileri, sınıflandırmasına uygun şekilde, üç başlık altında toplamıştır. Bunlar; istihdam genişlemesi stratejisi (İskandinav Modeli), ücretlerin ve işgücü piyasasının yeniden düzenlenmesi (Anglo-Sakson Modeli) ve var olan sosyal güvenlik standartlarının korunması ancak işgücü arzının düşürülmesi (Muhafazakâr Model) şeklindedir (2011b: 72-73).

Andersen'in sınıflandırmasında refah rejimi kavramı ile kastedilen, devlet ve ekonomi arasındaki ilişkide yer alan karmaşık yasal ve kurumsal özelliklerin sistematik olarak birbiriyle olan ilişkisidir. Bu düşünceden hareketle Andersen, refah devletini "sosyal iyileşmenin" alanı olarak gören dar bakış açısının ötesine geçmekte ve metalaştırmama, sosyal tabakalaşma ve istihdam sorunları üzerinden refah devletini tanımlamaktadır. Ayrıca Andersen, refah rejimi sınıflandırmasında nakit emeklilik, hastalık ve işsizlik yardımı konularını ön plana çıkartan bir metalaştırmama endeksi oluşturmuş ve ülkeleri bu endekse göre sınıflandırmıştır (Metin ve Özaydın, 2014: 43-45).

Andersen, 1990 yılında yaptığı çalışmadan sonra, getirilen eleştirileri de dikkate alarak, 1999 yılında "Sanayi Sonrası Ekonomilerin Sosyal Temelleri" başlıklı yeni bir kitap yayınlayarak analizine açıklık getirmiştir. İlk kitabının aksine, "refah devleti rejimleri" yerine "refah rejimleri" ifadesini kullanan Andersen, ikinci çalışmasında refah rejimlerini devlet, aile ve piyasa üçgeni içerisinde ele almıştır (Metin ve Özaydın, 2014: 47).

Andersen'in refah rejimi sınıflandırmasında bir eleştiriden çok kabullenmenin olduğu söylenebilir. Bu kabulleniş, neo-liberal ideolojinin sosyal politika alanında kurduğu tahakküm üzerinden yükselmektedir. Bu bağlamda Andersen, küreselleşme sürecinde refah devleti anlayışında yaşanan gerilemeyi, çözülmesi ve modelin tasfiyesini büyük ölçüde kabullenmiş durumdadır. Bu nedenle Andersen'in sınıflandırmasını neo-liberal ekonomi politikalarıyla uyumlu, ılımlı ve evrensel sosyal politika yaklaşımından uzaklaşmış bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür. Refah devleti anlayışının Andersen ve benzeri düşünürler tarafından yapılan sınıflandırmalara atıfla neo-liberal ideoloji tarafından tanımlanan alanlarla sınırlı kalmasının politik bir yanı olduğunu da belirtmek gerekir. Gerçekten küreselleşme sürecinde gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın hemen her ülkede ideolojik kökenine bakılmaksızın iktidara gelen siyasi

partiler, ekonomik, sosyal ve siyasal alanı neo-liberal anlayışla uyumlu bir şekilde düzenleme eğilimi göstermişlerdir.

Buraya kadar yapılan açıklamalar çerçevesinde Andersen'in refah devleti sınıflandırması en genel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir:

-Sosyal Demokrat (Evrensel) Model: Sosyal demokrat modelde haklar, evrenselci bir yaklaşımla tanımlanır. Sendikaların merkezi bir rol oynadığı bu modelin ön plana çıkan özellikleri; devletin piyasa mekanizmasının işleyişine eşitlikçi dağılım adına müdahale etmesi, tam istihdam hedefi, dengeli büyüme anlayışı, ücret eşitliği ve yaygın toplu sözleşme düzenidir (Andersen, 1999: 16). Sosyal demokrat refah rejimine mensup ülkelerde devletin yoğun sosyal haklar sağladığı, özel refah düzenlemelerinin ise marjinal olarak görüldüğü bir yapı söz konusudur. Toplam istihdam düzeyinin yüksek olduğu bu ülkelerde ortaya çıkan eşitlikçi yapı, doğrudan devletin işgücü piyasasında ve sistemin diğer alanlarında üstlendiği rol ile ilişkilidir (Özdemir, 2007: 140). Andersen'in sınıflandırmasına göre bu modelin belirgin örnekleri; Norveç, İsveç, Finlandiya, Hollanda ve bir dereceye kadar İngiltere'dir.

-Liberal Model: Liberal refah rejiminde piyasa odaklı bir yaklaşım söz konusudur. Yoksullara yönelik gelir testlerinin ön plana çıktığı, temel hakların piyasa mekanizması aracılığıyla metalaştırıldığı bu model, Anglo-sakson ülkeleri için geçerlidir (Andersen, 1999: 17-18). Liberal refah rejimine mensup ülkelerde yurttaşlar, piyasanın bireysel aktörleri konumundadırlar. Bu rejimde devlet, son çare olarak başvurulacak bir konumdadır. Liberal refah rejimine mensup ülkelerde tam istihdam amacı yahut sosyal sorunlarla karşılaşılması durumunda devlet eliyle tazmin mekanizmalarının işletilmesi söz konusu değildir (Özdemir, 2007: 135). Andersen, liberal refah rejimine mensup ülkelerin kapsamına Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, ABD ve bir dereceye kadar İngiltere'nin girdiğini belirtmektedir.

-Muhafazakâr (Sosyal Sigorta-Bismark) Model: Çalışma hakkının değil sosyal güvenlik hakkının ön plana çıktığı muhafazakâr refah rejiminde aile ve din kurumu, sosyal politika sağlayıcı kurumlar arasında güçlü bir yere sahiptir. Bu ülkelerde sosyal güvenlik hakkının ön plana çıkartılmasının doğal bir sonucu olarak sosyal sorunlarla karşılaşıldığı anda mücadele edilir (Andersen, 1999: 44). Muhafazakâr refah rejimine mensup ülkelerde devlet, yurttaşlarına kademeli olarak yararlar sağlar. Sosyal sigorta ilkesine dayanan bu rejimde, din kurumunun öne çıkmasının doğal bir sonucu olarak Katolik partileri tarihsel bir geçmişe ve güce sahiptir (Özdemir, 2007: 138). Andersen'e göre Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya, Muhafazakâr Refah Rejiminin en belirgin örneklerini oluştururlar.

Andersen'den farklı bir yaklaşım geliştiren Leibfried, sınıflandırmasının merkezine Sosyal Avrupa düşüncesinin inşasını oturtmaktadır. Leibfried'e göre Avrupa, coğrafi bir varlık değildir; bundan çok daha fazlasıdır. Ayrıca Avrupa, yalnızca bir ortak pazar da değildir. Avrupa, savaşa, barışa, kültüre ve tüm bunlar ekseninde şekillenmiş "refah devletçiliğine"

dayalı bir yapıdır. Bunun yanında Leibfried, Avrupa birleşmesinin sosyal yurttaşlığa dayandığı düşüncesindedir. Leibfried, böyle olmasaydı, Avrupa refah rejimlerinin “Avrupa Devletler Birliği” nin bölgesel aktörleri olarak kalacakları iddiasındadır. Tüm bunların yanında Leibfried, Avrupa’daki hâkim yoksulluk politikalarını, “sosyal vatandaşlığı dikkat çekmeden ve yavaşça aşındıran en önemli unsur” olarak görmektedir. Bu koşullar içerisinde Avrupa ülkeleri, çok sayıda başarısız denemeden sonra, 1986 yılında kabul edilen Tek Avrupa Senedi ve 1991 yılında toplanan Maastrich Zirvesi ile ekonomik, siyasal ve özellikle de sosyal bir birlik olmaya yaklaşmıştır (1993: 120). Leibfried, “Sosyal Avrupa” yaklaşımının bölge genelinde “aşağıdan yukarıya” bütünleşmesi sağladığı düşünülse de, bu yapının ancak AB’ye üye ülkelerin yoksulluk rejimlerinin açıklanması ekseninde gerçekleşebileceği tezini ileri sürmüştür. Bu çerçevede Leibfried’in yaklaşımı, yoksulluk, sosyal sigortalar ve yoksulluk politikalarına odaklanmaktadır. Bunun yanında, rejimler ekseninde temel gelire ilişkin olarak yürütülen tartışmalar da sınıflandırma noktasında etkili olacaktır. Bu açıklamalar ekseninde Leibfried, “sosyal politika rejimleri” tabirini kullanarak Avrupa refah devletlerini şu şekilde sınıflandırmıştır: i) İskandinav Refah Devletleri; ii) Bismark Ülkeleri; iii) Anglo-sakson ülkeleri; iv) Latin Rimi-Güney Avrupa Ülkeleri (1993: 126).

Tablo 1: Refah Rejimlerinin Belirgin özellikleri

	İskandinav	Bismark	Anglo-Sakson	Güney Avrupa (Latin Rimi)
Rejim Tipi	Modern	Kurumsal	Kalıntı	Olgunlaşmamış
Karakteristik	Tam istihdam; refah devletinin birincil işveren ve nihai düzenleyici rolü	Tam büyüme; refah devletinin birincil düzenleyici ve nihai işveren rolü	Tam büyüme; refah devletinin nihai düzenleyici rolü ve piyasa odaklı çalışma anlayışı	Kurumsallaşmış vaatler devleti
Hak	Çalışma (Kurumsal sosyal yurttaşlık kökenli)	Sosyal güvenlik (Kurumsal sosyal yurttaşlık kökenli)	Gelir transferleri (Herhangi bir kökeni yok)	İlan edilmiş çalışma ve refah (Kısmen yerine getirilmiş)
Temel Gelir Tartışmaları	Marjinal ancak gelir paketleri ile geliştirilebilir	Çalışma ve refah arasında radikal bir bölünme yaratabilecek yapıda	Normal’ refah sistemlerinin gelişimini destekleyebilir	Normal’ refah sistemlerinin gelişimini destekleyebilir

Kaynak: Stephan Leibfried, “Towards of a European welfare state?”, New Perspectives on the European Welfare State in Europe (Ed: Catherine Jones), Roudledge, London, 1993, 128-129.

2. Güney Avrupa Refah Rejimi

Leibfried'e göre AB'ye 1980'li yılların başında üye olan Güney Avrupa ülkeleri, ayrı bir refah devleti rejimi olarak sınıflandırılmalıdır. Bu sınıflandırmanın örnekleri İspanya, Portekiz ve Yunanistan olarak sıralanabilir. Daha geniş bir yaklaşımla bunlara İtalya ve Fransa da eklenebilir. Bu refah rejimi, Leibfried tarafından "olgunlaşmamış refah devleti" olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeni, Portekiz, İspanya, İtalya ve Yunanistan örneklerinde refahın, tanınmış bir hak olmayışıdır. Bu model, kalıntı yapısı ve işgücü piyasasına girişi zorlayıcı niteliğe ile Anglo-sakson modeline benzemektedir. Ancak bu ülkelerde, belli bir refah geleneği bulunan Anglo-sakson ülkelerinin aksine (özellikle Katolik kilisesine biçilen rol), inşa edilmiş bir gelenekten söz edilemez. Dahası, bu ülkelerde tam anlamıyla kurumsallaşmış bir sosyal güvenlik programı da yoktur. Ancak İtalya gibi örneklerde temel gelire benzer uygulamalar mevcuttur. Bunun yanında Güney Amerika ülkelerinde işgücü piyasasının yapısı ve istihdamın sektörel dağılımı da hayli farklıdır. Son olarak bu ülkelerde bir tam istihdam geleneği de bulunmamaktadır. Özellikle kadınların işgücü piyasasındaki konumları, İskandinav ülkelerinin aksine, güçlü bir yapıya sahip değildir. Bu ülkelerin çoğunda, kurumsal, yasal ve yönetsel olarak modern bir refah devletinin kurulacağı vaadi verilmektedir. Bu nedenle Latin Rimi kapsamındaki ülkeler "kurumsallaşmış vaat devletleri" olarak da adlandırılırlar. Bu rejimdeki ülkelerde temel gelire ilişkin güçlü tartışmaların varlığı söz konusu değildir (Leibfried, 1993: 128).

Leibfried'in yanında, Ferrera da Güney Avrupa ülkelerini ayrı bir refah rejimi olarak ele almaktadır. Ferrera, Güney Avrupa refah rejimini "transfer merkezli sosyal koruma modelinin uç versiyonu" olarak değerlendirmektedir. Gelir desteğini istihdam statüsüyle ilişkilendiren, kurumsal parçalanma derecesinin yüksek olduğu bu rejimde toplumsal açıdan dışlanmış kesimlere yönelik politikalar oldukça sınırlıdır (2011: 198).

Ferrera, Güney Avrupa refah rejiminin belirleyici özelliklerini; gelir desteğine dayalı aşırılıklar ve cömertlik ile koruma sistemindeki büyük boşluklar, sağlık hizmetleri alanında evrensel ilkeler üzerine kurulmaya çalışılan bir yapı, refah hizmetlerinin sağlanması noktasında devletin yanında kamu dışı kurum ve kuruluşların varlığı ve yardımların seçici bir şekilde dağıtılması ve artık sürekli hale gelen klientalizm biçiminde sıralamaktadır (2011: 218).

Mingione, Güney Avrupa refah rejiminin belirleyici özelliklerini, yüksek oranda vergiden kaçınma, yayılmış enformel iktisadi faaliyetler, işletme yapısının bölünmüşlüğü, klientalist faaliyetlerin, yerelciliğin ve siyasal patronaj faaliyetlerinin yaygınlığı, siyaset sistemiyle doğrudan bağlantılı

bir bürokratik yapı ve güçlü aile kültürüdür. Mingione, bu özelliklerin Güney Avrupa ülkelerini ayrı bir refah rejimi sınıflandırması içinde ele almayı zorunlu kıldığı iddiasındadır (2011: 270-271).

Birliğin kurucu üyelerinden İtalya bir kenara bırakılırsa, Güney Avrupa refah rejimi kapsamında sınıflandırılan ülkelerin tamamı, AB'ye üyelik sürecini 1980'li yılların başından itibaren tamamlamışlardır. Gerçekten Yunanistan AB'ye 1981 yılında üye olurken, bunu 1986 yılında Portekiz ve İspanya izlemiştir. Üyelik ile birlikte Güney Avrupa ülkeleri, sosyal politikalarına AB ile uyumlu hale getirmek adına çok sayıda reform uygulamasına girişmişlerdir.

Güney Avrupa refah rejimi kapsamında değerlendirilen ülkeler, ne muhafazakâr, liberal ve sosyal demokrat refah rejimlerinde olduğu gibi kurumsallaşmış bir yapıya sahiptirler, ne de diğer rejim alternatiflerinde olduğu kadar kurumsallaşmadan uzaklaşmış durumdadırlar.

Güney Avrupa ülkelerinin ayrı bir rejim bağlamında ele alınması, bu ülkelerin sosyal politika alanının Avrupa Sosyal Modeli ile olan uyumsuzluğu ile doğrudan ilişkilidir. Her ne kadar sosyo-ekonomik göstergeler bu ülkelerin AB standartlarını yakalamaya başladığına dair bir algı yaratsa da, Güney Avrupa ülkeleri Kıta Avrupa'sında kapitalist sistemin gelişim çizgisi bakımından doğrusal bir gelişme gösterememişlerdir. Bu çarpık gelişimde dört ülkenin de geçmişinde diktatöryal yönetimlerin bir dönem etkin olmasının rolü büyüktür. Bu çarpıklık, bir yandan Güney Avrupa ülkelerinin ayrı bir rejim olarak değerlendirilmesine neden olurken, diğer yandan da belirtilen ülkelerin Kıta Avrupa'sının “çevresi” olarak değerlendirilmesi sonucunu da doğurmuştur. Bu bağlamda AB'nin öncü ülkeleri, özellikle de Birlik kimliğine sıkıca sarılan Almanya ve Fransa gibi örnekler, Güney Avrupa ülkelerini 2008 Krizi sonrası süreçte çeşitli yöntemlerle “aşağılama” yönünde eğilimler göstermişlerdir. Gerçekten Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkeler ve özellikle de Yunanistan, çoğunlukla AB'nin “üvey evladı” olarak görülmektedir. Bu ülkeler, yaşadıkları sosyoekonomik sorunlar nedeniyle başta Almanya olmak üzere Birliğin güç merkezleri tarafından, Birliğin geleceğinin ve uyumunun önünde bir “engel” olarak değerlendirilmektedirler.

Güney Avrupa ülkelerinde siyaset kurumunun yolsuzluklar ve manipülasyonlar aracılığıyla yozlaşmış bir niteliğe sahip olduğu rahatça söylenebilir. Sosyal yardımların siyasal başarılar pahasına kullanılması, işgücü piyasasının yine siyaset kurumuna destek amacıyla enformel istihdamın da önünü açacak kamu transferleriyle düzenlenmesi ve sendikaların da bu sürece dahil edilmesi bu ülkelerde “klientalist bir

piyasanın” oluşumunu sağlamaktadır. Güney Avrupa refah rejiminin siyasal alana dair belirleyicileri ve özellikle onu muhafazakâr modelden ayıran yanlar ise siyasal partilerin aşırı gücü ve sivil toplumun zayıflığı ile ideolojik kutuplaşma, radikal ve bölünmüş bir sol ideolojinin varlığı şeklinde özetlenebilir (Ferrera, 2011: 210, 219-220).

Gelir desteğinde yaşanan kurumsal ve işgücü piyasasındaki statüye dayalı ayrıma karşın Güney Avrupa refah rejiminde sağlık sistemlerinde evrenselci bir niteliğin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Sağlığın tüm yurttaşlar için anayasal bir hak olarak tanımlandığı bu yapılarda vergilerle finanse edilebilen, standartlaştırılmış kuralları ve örgütlenme çerçevesi olan ve ücretsiz olarak verilen bir sağlık hizmeti amacıyla çok sayıda reform çalışması gerçekleştirilmiştir. Ancak bu sistem, özellikle finansmanın vergilendirmeyle sağlanması noktasında ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır (Ferrera, 2011: 206-207).

İncelenen rejime dair tartışmalarda önem taşıyan bir başka unsur da sosyal yardımların niteliğidir. Güney Avrupa ülkelerinde sosyal yardımlar genellikle gelir testlerini eksen almayan, yetimleri, göçmenler, afet mağdurlarını, evsizleri, kısacası çok sayıda dışlanmış grubu kapsayan bir niteliğe sahiptir. Bunun yanında Gough, farklı tarihsel geçmişlerine ve sosyoekonomik ve kültürel niteliklerine rağmen Güney Avrupa ülkelerinde sosyal yardımların beş farklı özelliğe bağlı olarak ortaklaştığını belirtmektedir. Bunlar; ulusal gelir güvencesi ağının olmayışı, gruba özgü ulusal yardım programlarının varlığı, adem-i merkezizeti ve düzensiz temel programlar, ortak ikamet koşulları ve sıkı bir enformel ihtiyaç tespit mekanizmasıdır (2011: 234).

Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde aile yapısı, muadil rejimlere göre daha güçlüdür. Bu ülkelerde demografik eğilimler de bu yapıya bağlı olarak bazı değişimler gösterebilmektedir (Klienman, 2011: 180). Güney Avrupa ülkelerinde aile yapısının güçlü olmasına dair en temel göstergeler arasında bu ülkelerde evlilik dışı doğum oranlarının, evlilik dışı yaşamının ve boşanma oranlarının düşüklüğü yer almaktadır (Gough, 2011: 248).

İncelenen ülkeler bakımından dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da bu ülkelerde göç hareketlerinin yönünde yaşanan önemli değişimdir. Geçmişte büyük ölçüde Kıta Avrupası ülkeler üzere dünyanın batısına göç veren bu ülkeler, günümüzde, özellikle 2000’li yılların başından itibaren güney ülkelerinde yaşanan politik sorunların da etkisiyle göç alır bir konuma gelmiştir.

Güney Avrupa refah rejiminde ekmeği kazanan erkek modeli büyük ölçüde yaygındır. Ancak bunun yanında, özellikle geride bıraktığımız yaklaşık son 15-20 yıllık süreçte kadınların işgücü piyasasına katılımlarının da artış eğilimine girdiği görülmektedir. Bu durum, yaşlıların korunması ve benzeri sosyal hizmetlerin aile içi dayanışma kanalları ile sağlandığı modelin bu bakımdan bir dönüşüm sürecine girmesi gerektiği yönünde tartışmaların yaşanmasına neden olmaktadır (Mingione, 2011: 274-275).

Güney Avrupa ülkelerinde sosyal politika alanında yaşanan en güncel sorunlardan biri sosyal dışlanmadır. İşgücü piyasasına girmekte güçlük çekenler, refah hizmetlerinden dışlananlar, barınma sorunlarıyla, ayrımcılıkla ve ırkçılıkla yüzleşen gençler, tek ebeveynli aileler, evsizler ve göçmenler Güney Avrupa ülkelerinde sosyal dışlanmışlık kimliğinin başlıca sahibi konumundadırlar (Mingione, 2011: 281).

3. Sosyal Dışlanma Kavramı

3.1. Tanımı ve Gelişimi

1980’li yılların başından itibaren Keynesyen ekonomi politikalarının etkinliğinin azalması ve neo-liberal ekonomi politikalarının hâkim hale gelmesi ile birlikte kendisini ekonomik, sosyal ve siyasal olarak yeniden tanımlamaya başlayan kapitalist sistem, sosyal politika düşüncesinde de değişime gitmiştir. Bu süreçte ön plana çıkan sosyal dışlanma kavramı, insan onuruna yakışır iş, beşeri sermaye, yönetim, sosyal diyalog, sürdürülebilir kalkınma, sınıfsızlık, sosyal sorumluluk, sosyal koruma gibi kavramlarla birlikte tartışılmaya başlamıştır (Özkaplan vd.; 2005: 3).

1960’lı yıllarda gelişmeye başlayan dışlanma söylemi, 1970’li yıllarda, yaşanan ekonomik krizlerle de paralel olarak, sıkça tartışılır hale gelmiştir. Sosyal dışlanma kavramı, ilk kez 1974 yılında Fransa’da, Rene Lenoir tarafından nüfusun marjinal kesimlerini açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Lenoir tarafından kullanılan kavram başlangıçta sosyal açıdan “uyumsuz” olarak görülen; fizyolojik ve psikolojik engellileri, yaşlıları, uyuşturucu madde bağımlılarını, suçluları ve intihara eğilimli bireyleri kapsamına alırken zamanla hem kavramın kapsamı genişlemiş, hem de sosyal dışlanma kavramı sosyal politikanın başat konularından biri haline gelmiştir (Silver, 1995: 532; Saith, 2001: 3; Sapancalı, 2003: 3).

Sosyal dışlanma, refah toplumunun eleştirisine dayanan bir kavramdır. Bu bağlamda 1970’li yıllarda ortaya atılan sosyal dışlanma kavramının gelişimi süreç olarak Avrupa’da yaşanan refah devletinin krizi ile çakışmaktadır.

Fransa'dan sonra Avrupa'nın diğer ülkelerinde de önem kazanan sosyal dışlanma kavramı zamanla, AB sosyal politikası bağlamında 1990'lı yılların başından itibaren ilgi görmeye başlamıştır. Sosyal dışlanma kavramının ve hatta sosyal politikanın AB düzeyinde önem kazanmasında 1985-1995 yılları arasında Jacques Delors'un Avrupa Komisyonu Başkanı olarak görev almasının ciddi etkisi olmuştur. Genel kanı, sosyal politikanın çok uzun süre Birlik düzeyinde temel faaliyet alanlarından biri olarak tanımlanmadığı yönündedir. Bu bağlamda AB'de sosyal politikanın ilk aktif döneminin Delors'un başkanlık süreci olduğu belirtilmektedir. Bu dönemde AB'de sosyal politika konuları ilk kez bağımsız bir nitelik kazanmıştır (Atkinson ve Davoudi, 2003: 428-429). Delors'un da mensubu olduğu Fransız Cumhuriyetçi yaklaşımına göre sosyal dışlanma, toplumsal yapının çökmesi anlamına gelmektedir ve kavram "devletin yetersizliği" ile açıklanmaktadır (Sapancalı, 2003: 5).

Sosyal dışlanmanın bu kısa tarihçesine karşın, 20.yüzyılın son çeyreğinde sosyal politikanın ana gündem maddelerinden biri haline gelen bu kavramın geçmişinin aslında çok eskilere dayandığına dair bir fikir birliği bulunmaktadır. Bu anlamda sosyal dışlanma yeni tartışılan bir kavram olmakla birlikte içeriği ve kapsamı bakımından hiç de yeni sayılabilecek bir kavram değildir. Buna göre sosyal dışlanmanın, tarih boyunca toplumsal krizlerin derinleşmesine paralel olarak kendisini gösteren bir kavram olduğu belirtilmektedir. Örneğin Sanayi Devriminin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan yoksulluk, işsizlik, yoksunluk, gecekondulaşma gibi sorunlar, tıpkı küreselleşme sürecinde gözlemlenen benzerlerinde olduğu gibi, sosyal dışlanmanın formları olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal dışlanma kavramına ilişkin olarak geliştirilen tanımlamalar öylesine geniş bir aralıkta yer almaktadır ki sosyal dışlanmışların "modern çağın sefilleri" olarak nitelendirildiği yaklaşımlar dahi mevcuttur. Bu yaklaşıma göre sosyal dışlanma, "sınıf" ekseninde gelişen bir kavram değildir ve sosyal dışlanmışlar geleneksel yaklaşımların aksine "proletarya" benzeri bir sınıf oluşturma özelliğini bünyelerinde barındırmamaktadırlar (Gökçeoğlu-Balcı, 2007: 54).

Benzer şekilde, sosyal dışlanmayı psikolojik faktörlerle açıklamak suretiyle dışlanmışları "psikopat", "suç makinesi" gibi değerlendiren "acımasız" yaklaşımların ve suçlanmışları "çaresiz", "kader kurbanı" olarak gören "merhametli" değerlendirmelerin varlığı da dikkati çekmektedir (Yücesan-Özdemir, 2007: 101).

Ekonomik ve toplumsal yaşamın giderek daha fazla piyasanın güdümüne girdiği neo-liberal küreselleşme sürecinde sosyal dışlanma kavramının sosyal politika alanındaki önemi kaçınılmaz biçimde artmıştır. Bu süreçte dışlanma, yalnızca refah devletinin hâkim olduğu döneme ait politikalarla aşılabilecek bir sorun olarak değil, dışlanmış bireylerin kendi eksikliklerinin bir sonucu olarak da görülmeye başlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kökenli “sınıfaltı” yaklaşımı bu açıklamayı örneklemektedir.

Akademik, bürokratik ve politik düzeylerde sosyal politikaya bakışın farklı olması nedeniyle sosyal dışlanmanın kavramsallaştırılması konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu yaklaşımların zamanla değişime uğradığına da tanık olunmaktadır.

Avrupa Komisyonu belgelerinde sosyal dışlanma, sosyal bütünleşme ve dayanışma mekanizmalarından yoksunlukla ve toplumun ana akım yaşam biçiminin dışında kalmayla ilişkilendirilmektedir. Komisyon tarafından yapılan bir çalışmada sosyal dışlanma, vatandaşlık haklarından mahrum kalma sonucunda ortaya çıkan bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Komisyon, vatandaşlık kavramı ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi, sosyal alan (aile, işgücü piyasası, komşuluk ilişkileri, toplum, küresel katılım), ekonomik alan (ücretler, sosyal güvenlik, tasarruflar, mallar ve hizmetler), kurumsal alan (adalet, eğitim, sağlık, siyasal haklar, bürokrasi), bölgesel alan (demografi, göç, ulaşım ve iletişime erişebilme, toplumun hâkim yaşam alanının dışında bölgelerde yaşamak) ve sembolik alan (kimlik, sosyal tanınırlık, özsaygı, temel yetenekler, ilgi alanları, geleceğe ilişkin hedefler) ekseninde açıklamaktadır (aktaran Atkinson ve Davoudi, 2003: 440).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), sosyal dışlanmayı, finansal yoksulluk, yapabilirlikten yoksunluk, istihdamdan yoksunluk, eğitim hakkına ulaşamama gibi sonuçlar yaratan çok boyutlu bir yoksunluk süreci olarak açıklamakta ve sosyal dışlanmayı yoksulluk, ayrımcılık, eşitsizlik gibi kavramların “çatısı” biçiminde değerlendirmektedir (2006: 10-11).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), sosyal dışlanma kavramını bireysel ve toplumsal boyutlarıyla ayrı ayrı tanımlamaktadır. Bireysel olarak sosyal dışlanma doğrudan doğruya bireylerin doğasıyla ilgilenmekte ve dışlanmış kişi ya da grupların engellenmiş bir durumda olduklarını kendisine eksen almaktadır. Toplumsal bakımdan sosyal dışlanma ise bireylerin ve grupların yaşamlarını sürdürmek için yerine getirdikleri günlük uğraşların ve yürürlükteki kurumsal düzenlemelerin bir sonucudur (aktaran Sapancalı, 2003: 18).

Sosyal dışlanmanın tanımlanması konusunda yapılan tartışmaların aydınlatıcı olmaktan uzak olduğu yönünde değerlendirmeler mevcuttur. Kavramı sadece yoksulluk ve eşitsizlikle birlikte değerlendiren çalışmalar olduğu gibi bazı çalışmalarda da kavram sosyal ayrışma ve toplumsal bağların kopmasıyla ilişkilendirilmektedir. Kavramlaştırma konusundaki bu farklılıklar ve eksiklikler ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan giderek daha büyük bir role sahip hale gelen sosyal dışlanmanın açıklanması noktasında tartışmalara neden olmaktadır. Bu nedenle, yapılan tanımlamaların yanında ve onların ötesinde sosyal dışlanma kavramının, kavramın unsurları bağlamında açıklanması daha doğru olacaktır. Çalışmada yer verilen tanımlamalar ışığında sosyal dışlanma kavramı ile ilgili olarak, çok boyutluluk ve çok disiplinlilik, dinamiklik, vatandaşlık haklarının kullanılamaması, toplumsal dayanışma mekanizmalarının bozulması ve kavramın mekânsal boyutu unsurlarının ön plana çıktığı söylenebilir.

Sosyal dışlanmanın çok boyutlu bir kavramı olması, onun yoksullukla, işsizlikle, mahrumiyetle, sahip olunan varlıkların kaybedilmesiyle, sosyal, siyasal ve kültürel yoksunluklarla, temel ihtiyaçların karşılanamamasıyla, insani gelişmeden mahrum kalmayla vb. açıklanması anlamına gelmektedir (Saith, 2001: 10-11). Sosyal dışlanma, çok boyutlu olmasının yanında aynı zamanda çok disiplinli bir kavramdır. Farklı disiplinler bağlamında yapılan değerlendirmeler, sosyal dışlanmanın tek bir şemsiye altında toplanamayacak kadar çok disiplinli bir kavram olduğunu göstermektedir (Sen, 20001: 9). Buna göre sosyal dışlanma yalnızca ekonomi politikası ile sosyal politikanın ilgi alanına giren bir kavram değildir. Gerçekten sosyal dışlanma; kent bilimi, çevre, siyaset, hukuk, suç ve davranış bilimleri alanlarında da önemli çağrışımlar yapmaktadır (Sapançalı, 2005: 54).

Dinamiklik, sosyal dışlanmanın durağan bir hali değil bir süreci anlatması anlamına gelir. Sosyal dışlanmanın dinamik bir süreç olmasından kastedilen, dışlanmaya neden olan ve dinamik bir biçimde işleyen farklı kaynakların bulunmasıdır. Dışlanmanın süreçleri ve sonuçları birbirini etkilemekte ve birbiriyle eklemlenmektedir (Sapançalı, 2003: 17). Kapitalist sistem, doğası gereği, insanların çeşitli nedenlerle dışlanmalarına neden olmaktadır. Döngüsel bir şekilde devam eden bu dinamik süreç sistemin eşitsiz dağıtım mekanizmaları nedeniyle süreklilik kazanmaktadır (Tartanoğlu, 2010: 8).

Sosyal dışlanmanın önemli unsurlarından biri de, kavramın bireylerin veya belirli bir grubun toplumla olan ilişkilerinin ya da farklı refah kurumlarıyla olan bağlarının zedelenmesini ve kopmasını ifade etmesidir. Bireyin toplumsal bağlarının kopması, toplumda dayanışma düşüncesinin zayıflamasını ifade etmektedir (Sapançalı, 2005: 55). Toplumsal

dayanışmanın sağlanması günümüzde halen tüm toplumlarda var olan ve giderek derinleşen adaletsizliklerin giderilmesi konusunda ana araç olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal dayanışma anlayışına dayalı refah devletlerinin çözülmesi ile birlikte günümüzün ileri kapitalist toplumlarında ortaya çıkan bireycilik eğilimleri ortak bir kimlik anlayışının oluşmasını ve riskin paylaşılması düşüncesini zayıflatmıştır (Böhnke, 2008: 142; Macgregor, 2008: 245).

Sosyal dışlanmışlar, geçinme ve yaşam hakları başta olmak üzere, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde (İHEB) ve ulusal anayasalarda yer alan hakları fiilen kullanamaz duruma düşmektedirler. Toplum ile bütünleşemeyen dışlanmışlar toplumsal düzene yabancı kalmaktadırlar. Tüm bu gelişmeler beraberinde sosyal adalet anlayışının zedelenmesi sonucunu doğurmaktadır (Gökçeoğlu-Balcı, 2007: 55).

Ortak kanı, Marshall'ın vatandaşlık yaklaşımının İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen refah devleti ile eşitlik idealine dayalı demokrasi anlayışı arasında bir uzlaşma arayışını temsil ettiği yönündedir. Bu arayışı yaparken İngiltere tarihini esas alan Marshall, vatandaşlık haklarını evrimci bir bakış açısıyla ele almıştır. Böylece vatandaşlık haklarının gelişimi kapitalizmin gelişimiyle birlikte değerlendirilmiş ve sıralama medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklar biçiminde yapılmıştır (Özkazanç, 2009: 253-254). Marshall'a göre vatandaşlık hakları tarihsel açıdan üç farklı eksenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. İlk eksenini oluşturan medeni haklar; çalışma, bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü, adalet hakkı gibi alanları kapsamaktadır. İkinci ekseninde yer alan siyasal haklar siyasal karar alma süreçlerine seçmen ve seçilen olarak katılmayı açıklamaktadır. Siyasal haklar, herkesin sahip olduğu hakların genişletilmesiyle değil, sivil toplumun yeni kesimlerine eski hakların verilmesiyle birlikte geliştirilmiştir. Üçüncü ve son eksenini oluşturan sosyal haklar ile ifade edilen şey ise yaşadığımız toplumun standartlarına bağlı olarak ekonomik haklara, refaha ve sosyal güvenliğe sahip olmak, çağdaş bir birey gibi yaşayabilmek gibi alanları bünyesinde barındırmaktadır. Tarihsel süreç bağlamında bir değerlendirme yapıldığında medeni hakların oluşumu 18.yüzyıla, siyasal hakların oluşumu 19.yüzyıla ve sosyal hakların oluşumu ise 20.yüzyıla rastlamıştır. 19.yüzyılda medeni hakların bir uzantısı olarak değerlendirilen siyasal haklar 20.yüzyılda bağımsız olarak ele alınmaya başlanmıştır. Özgürlük kavramının evrensel bir nitelik kazanması ile birlikte vatandaşlık kavramı da yerel niteliğinden sıyrılıp önce ulusal, daha sonra ise evrensel bir boyuta ulaşmaya başlamıştır (2006: 6-14).

Sosyal dışlanma, mekânsal boyutu olan bir kavramdır. Kavramın mekânsal boyutu, dışlanmışların kent merkezlerinden uzakta, örneğin sosyal konut

projeleriyle oluşturulan yeni alanlarda, gettolarda, kısacası “dışlanmış bölgelerde” yaşamlarını sürdürmeleri anlamına gelmektedir (Atkinson ve Davoudi, 2003: 441). Küreselleşme sürecinde büyük kentlerde yaşanan mekânsal ayrışma, sosyal barışın korunması noktasında önemli bir risk yaratmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkan mekânsal ayrışma, aynı zamanda sosyal dışlanmanın da bir boyutunu oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal dışlanma, çoğunlukla gecekondularda, varoşlarda ve kent içi yoksullaşmış alanlarda yoğunlaşmaktadır. Sıralanan alanlar, sosyal dışlanma süreçlerine karşı en savunmasız bölgeleri oluşturmaktadır. Bunun yanında anılan bölgeler çalışan yoksulları da bünyesinde barındırmaktadır. Buralarda yaşayan grupların sosyal dışlanmışlıklarının göstergeleri; enformel istihdam, sosyal güvenlik ağlarından mahrumiyet, asgari ücretin altında bir gelir elde etme vb. biçiminde sıralanmaktadır (Adaman ve Keyder, 2009; 23 ve Adaman ve Keyder, 2007: 84).

3.2. Biçimleri

Sosyal dışlanmayla ilgili yapılan çalışmalarda yaşanan en büyük zorlukların başında, kavramın gerekçelerinin ve biçimlerinin birbirinin içerisine geçmiş olması gelmektedir. Gerçekten sosyal dışlanmanın en önemli gerekçeleri arasında yer alan yoksulluk, işgücü piyasalarının kuralsızlaştırılması, refah devletinde yaşanan dönüşüm gibi unsurlar aynı zamanda kavramın biçimlerini de oluşturabilmektedir (Sapancalı, 2003: 58). Yaşanan bu güçlüklerle karşın farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda sosyal dışlanmanın çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı görülmüştür. Örneğin Fransa üzerine gerçekleştirilen bir analizde işsizlerin ve yoksulların toplumsal ilişkiler ağı dışında kaldıkları belirlenmiştir. Birleşik Krallık için yapılan bir çalışmada ise tüketim, tasarruf, üretim, siyaset ve toplumsal ilişkiler alanlarının dışında kalanlar sosyal dışlanma bağlamında ele alınmıştır. Kuzey Avrupa ülkeleri için yapılan bir diğer çalışmada ise siyasal haklarını kullanamayan göçmenler ve azınlıklar dışlanmışlar olarak değerlendirilmiştir (Saith, 2001: 4-6). Buradan hareketle sosyal dışlanmanın biçimleri; tüketimden dışlanma, işgücü piyasalarından dışlanma, sosyal refah hizmetlerinden dışlanma ve siyasal dışlanma biçiminde sıralanabilir.

3.2.1. Tüketimden Dışlanma

Tüketim, belirlenen malların ve hizmetlerin asgari düzeyde harcanabilmesi anlamına gelir ve geleneksel yoksulluk ölçütleriyle ilgili bir kavram olarak değerlendirilir. Tüketimden dışlanma, mal ve hizmet piyasalarından dışlanma olarak da adlandırılabilir (Sapancalı, 2003: 125). Aynı zamanda tüketimden dışlanma, yaşamın sürdürülmesi için gerekli kaynaklara erişememe anlamına da gelmektedir (Millar, 2007:

8; Sapançalı, 2003: 125). Sosyal dışlanmanın en önemli görünümlerinden biri tüketimden yoksunluktur. Bireylerin açlık sınırına yakın yaşamaları, yeterli düzeyde gıda tüketiminde bulunamamaları, yaşamın olağan akışının sürdürülebilmesi için gerekli ihtiyaçların karşılanamaması gibi durumlar tüketimden dışlanma bağlamında ele alınmaktadır. Sıralananların yanında, barınma ihtiyacının karşılanamaması da tüketimden dışlanmanın görünümünden birini oluşturmaktadır. Gerekli barınma olanaklarına sahip olamama, sosyal dışlanmış grupların toplumla bütünleşmelerini engelleyen bir gerekçe olarak da değerlendirilmektedir (Sen, 2001: 10-14; Sapançalı, 2003: 125).

3.2.2. İşgücü Piyasalarından Dışlanma

İstihdam, sosyal içerilmenin ve kaynaşmanın yapı taşı olarak görülmektedir. İstihdamın yalnızca gelir getirici bir faktör olarak değerlendirilmesi eksiktir. Gerçekten istihdam, sosyal katılımı ve kişisel gelişimi sağlayan ve buna bağlı olarak bireyin toplumsal statüsünü ve öz saygısını da belirleyen temel bir faktör olma özelliğine sahiptir. İstihdamın tersi bir durumu açıklayan işsizlik ise sosyal dışlanmanın en temel kaynağıdır. Bu kapsamda işgücü piyasasından dışlanma da sosyal dışlanmanın en belirgin görünümünü oluşturmaktadır (Sapançalı, 2005: 74). Bireyleri, ihtiyaçlarını karşılayacak olan gelirden yoksun bırakan, sosyal ve psikolojik açıdan yalnızlığa iten en önemli neden olarak da değerlendirilen işgücü piyasasından dışlanma; uzun süreli işsizleri, ilk defa iş arayanları, niteliklerine uygun işlerde çalışmayanları, sayısal esneklik sağlamak amacıyla veya teknolojik yenilikler nedeniyle işten çıkarılanları, yeni iş bulma olasılığı düşük olan bireyleri ve toplumsal grupları kapsayan bir kavramdır (Çakır, 2002: 96-97). İşgücü piyasalarından dışlanma, sosyal dışlanmanın bireyler bakımından mücadele edilmesi en güç biçimlerinden biridir (Adaman ve Keyder, 2009: 6).

3.2.3. Sosyal Refah Hizmetlerinden Dışlanma

Sosyal refah hizmetlerinden dışlanma, refah devletinde yaşanan dönüşümün de etkisiyle bireylerin veya toplumsal grupların refah devleti tarafından sağlanan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi haklarını kullanamamaları anlamına gelmektedir. Sosyal refah hizmetlerinden dışlanmayı “borçlandırma” ile açıklayan Hardt ve Negri, günümüz kapitalist toplumlarının en temel gerçeğinin sürekli borçlandırılan orta sınıflar olduğunu belirtmektedirler. Burs ödemeleri, ev-araç kredisi ödemeleri, sağlık ödemeleri gibi yöntemlerle borçlu olmanın toplumsal yaşamın olağan bir parçası haline gelmesi sosyal refah hizmetlerinden ödeme sistemine geçişi simgelemektedir (2011: 18). Yoksul ve dışlanmış

kesimlerin sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi için bir çıkış yolu olarak görülen neo-liberal ekonomi politikaları, anılan sorunları azaltmak şöyle dursun, eğitimin kitleselleşmesini engelleyerek ve çeşitli refah hizmetlerinin piyasalaştırılmasını sağlayarak bu sorunların derinleşmesine neden olmaktadırlar (Sapançalı, 2003: 74). Standing'e ise göre çalışanların maaşlarının veya ücretlerinin artmasına karşın devlet yardımlarının ve işyerleri aracılığıyla sağlanan yardımlarının azalması gibi gelişmeler nedeniyle toplumsal destek sistemlerinden yararlanma imkânlarının azalması sosyal refah hizmetlerinden dışlanmayı ortaya çıkartmaktadır (2007: 24).

3.2.4. Siyasal Alandan Dışlanma

Siyasal dışlanma, bireylerin veya grupların toplumun ana akım siyasal karar alma süreçlerinde yer almamaları veya karar alma yetkilerini başkalarına bırakmaları anlamına gelmektedir. Siyasal dışlanma, sosyal dışlanmanın mekânsal boyutuyla ilişkili olan biçimlerinden birini oluşturmaktadır. Gerçekten kırsal kesimde yaşayanlar ile kentlerin çevrelerine kümelenmiş dışlanmış bölgelerde yaşayan bireylerin siyasal dışlanmayla daha çok karşılaştıkları görülmektedir. Smith, siyasal katılımın biçimlerini kendi içerisinde şu şekilde sıralamaktadır: i) Genel, bölgesel ve yerel seçimlerde oy kullanma ii) Bir siyasi partiye üye olma iii) Herhangi bir seçimde aday olma iv) Bir baskı grubunda veya kampanyada üye veya aktivist olarak yer alma v) Bir sendikaya üye olma vi) Yerel karar alma mekanizmalarına katılma. Bu çerçevede Smith, sıralanan biçimlerden herhangi birinin yapısal gerekçelerle gerçekleşmemesi halinde siyasal dışlanmanın ortaya çıkacağını belirtmektedir (Percy-Smith, 2000: 148 ve 151).

4. Güney Avrupa Refah Rejiminde Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma, Avrupa'nın ve hatta dünyanın geri kalanında olduğu gibi Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkeler için de günümüzde sosyal politika alanında ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri olarak görülmektedir. Ampirik düzeyde analizi oldukça zor olan sosyal dışlanma, AB genelinde, Birlik tarafından kabul edilen "Laeken Göstergeleri" bağlamında analiz edilmektedir. Anılan göstergeler; istihdam statüsü, ücretler genel düzeyi, hanehalkı yapısı, işsizlik ve özellikle uzun süreli işsizlik, doğuştan beklenen yaşam süresi, yoksulluk riski vb. şeklinde sıralanmaktadır. Bu bölümde ayrıca cinsiyet temelli kalkınma ile refah algısı ve sosyal politika harcamaları da değerlendirilecektir.

Tablo 2: Güney Avrupa Refah Rejiminde Cinsiyet Temelli Kalkınma Endeksi

	Sıralama (2013)	Kadın İnsani Gelişme Endeksi (2013)	Erkek İnsani Gelişme Endeksi (2013)	Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi (Kadın)	Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi (Erkek)	Beklenen Eğitim Süresi (Kadın)	Beklenen Eğitim Süresi (Erkek)	Kişi Başına Düşen GSMH- ABD Doları (Kadın)	Kişi Başına Düşen GSMH- ABD Doları (Erkek)
İtalya	26	0,852	0,886	85,0	79,6	16,8	15,8	22.303	43.640
İspanya	27	0,861	0,874	85,3	78,9	17,5	16,8	23.487	37.804
Yunanı- stan	29	0,833	0,868	83,1	78,4	16,6	16,4	17.791	31.707
Portekiz	41	0,808	0,833	82,9	76,9	16,5	16,1	17.846	30.817
Çok Yük- sek İnsani Gelişme	..	0,874	0,896	83,0	77,4	16,7	15,8	26.677	53.683
Dünya Geneli	..	0,655	0,712	73,0	68,8	12,0	12,3	8.956	18.277

4.1. Cinsiyet Temelli Kalkınma ve Refah Algısı¹

Çalışmanın bu bölümünde Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde cinsiyet temelli kalkınma endeksi verileri ve refah algıları ele alınacaktır.

Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerin cinsiyet temelli kalkınma endekslerine bakıldığında, kadınlar ve erkekler bakımından insani gelişme endeksi ile herhangi bir farklılaşmanın söz konusu olmadığı söylenebilir. Bu ülkelerin tamamında, doğuştan beklenen yaşam süresi bakımından kadınlar, erkeklerden daha iyi konumdadır. Kadınlar içerisinde doğuştan beklenen yaşam süresinin en uzun olduğu ülke İspanya'dır. Ülkelerin hemen hepsi, hem erkekler hem de kadınlar için doğuştan beklenen yaşam süresi bakımından çok yüksek insani gelişme ortalamasının üzerindedirler. Beklenen eğitim süresi bakımından Güney Avrupa ülkelerindeki kadınlar ve erkekler için sıralama İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz biçimindedir. Burada kadınlar için beklenen eğitim süresinin erkeklerden ortalama bir yıl fazla olduğu dikkati çekmektedir. Cinsiyet temelli kalkınma endeksinde en çarpıcı veri, kişi başına düşen GSMH'nin cinsiyet temelli değerlendirilmesidir. İtalya'da, kadınlar ve erkekler bakımından yaklaşık 20.000 ABD Doları bir fark söz konusudur. Bu fark İspanya'da 14.000 ABD Doları iken Yunanistan'da 14.000 ve Portekiz'de 13.000 ABD Doları düzeyindedir.

¹Çalışmanın bu bölümünde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının 2014 yılı İnsani Gelişme Raporunda yer alan özet tablolar kullanılmıştır.

Tablo 3: Güney Avrupa Refah Rejiminde Refah Algıları

	Eğitim Kalitesi (2012)	Sağlık Hizmetleri Kalitesi (2008-2012)	Yaşam Standartları (2007-2013)	İş Memnuniyeti (2007-2012)	Güvenlik (2007-2012)	Seçim Özgürlüğü (2007-2012)	Toplam Yaşam Memnuniyeti ² (2007-2012)	Diğer İnsanlara Güven (2009-2011)	Topluma Olan Güven (2007-2012)	Yoksullara Yapılan Yardımların Yeterliliği (2007-2013)	Çevreyi Korumak İçin Yürütülen Faaliyetlerin Yeterliliği (2007-2013)	Ulusal Hükümete Güven (2007-2012)
İtalya	62	55	66	83	66	66	5,8	20	75	30	32	28
İspanya	63	74	80	86	78	74	6,3	22	88	42	41	34
Yunanistan	46	29	38	73	47	36	5,1	16	80	7	17	13
Portekiz	67	57	52	83	60	73	5,0	27	88	29	43	23
Çok Yüksek İnsani Gelişme	63	72		84	72	77	6,6	31	86	41	53	36
Dünya	64	57		74	66	68	5,3	30	78	44	51	48

Güney Avrupa refah rejiminde refah algıları incelendiğinde şu temel sonuçlara ulaşıldığını söylemek mümkündür:

-Eğitim kalitesi bakımından Portekiz yurttaşlarının %67'si, İspanya yurttaşlarının %63'ü, İtalya yurttaşlarının %62'si ve Yunanistan yurttaşlarının %46'sı ülkedeki durumdan memnundur (2012 yılı itibariyle).

-Sağlık hizmetleri kalitesi alanında sıralama İspanya (%75), Portekiz (%57), İtalya (%55) ve Yunanistan (%29) biçimindedir (2012 yılı itibariyle).

-Yaşam standartlarından memnuniyet oranlarına bakıldığında sıralamanın İspanya (%80), İtalya (%66), Portekiz (%52) ve Yunanistan (%38) şeklinde geliştiği tespit edilmiştir (2007-2013 yılları arası).

-İş memnuniyeti alanında İspanya, %86 ile ilk sıradadır. Bunu %83

²Toplam yaşam memnuniyeti endeksi 1'e yakınsa olumsuz, 10'a yakınsa olumlu olarak yorumlanmaktadır.

ile Portekiz ve İtalya ve %73 ile Yunanistan izlemektedir (2012).

-İspanya yurttaşlarının %78'i, İtalya yurttaşlarının %66'sı, Portekiz yurttaşlarının %60'ı ve Yunanistan yurttaşlarının ise %47'si kendilerini güvende hissetmektedirler (2007-2012 yılları arası dönem itibariyle).

-Seçim özgürlüğü olduğunu düşünenlerin sıralaması İspanya (%74), Portekiz (%73), İtalya (%55) ve Yunanistan (%36) biçimindedir (2007-2012 yılları arası dönem itibariyle).

-Toplam yaşam memnuniyeti alanında sıralama İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz şeklinde gelişmektedir (2007-2012 yılları arası dönem itibariyle).

-Diğer olanlara karşı güven sıralaması Portekiz (%27), İspanya (%22), İtalya (%20) ve Yunanistan (%16) olarak tespit edilmiştir (2009-2011 yılları arası dönem itibariyle).

-Topluma olan güven alanında sıralama İspanya ve Portekiz (%88), Yunanistan (%80) ve İtalya (%75) olarak şekillenmiştir (2007-2012 yılları arası dönem itibariyle).

-Yoksullara yapılan yardımların yeterliliği noktasında %42 ile İspanya ilk sıradadır. Bu ülkeyi %30 ile İtalya, %29 ile Portekiz ve %7 ile Yunanistan izlemektedir (2007-2013 yılları arası dönem itibariyle).

-Çevreyi korumak için yürütülen faaliyetlerin yeterliliği noktasında Portekiz yurttaşlarının %43'ü, İspanya yurttaşlarının %41'i, İtalya

yurttaşlarının %32'si ve Yunanistan yurttaşlarının ise %17'si olumlu bir algıya sahiptir (2007-2013 yılları arası dönem itibariyle).

-Ulusal hükümete olan güven oranı İspanya'da %34, İtalya'da %28, Portekiz'de %23 ve Yunanistan'da ise %13'tür (2007-2012 yılları arası dönem itibariyle).

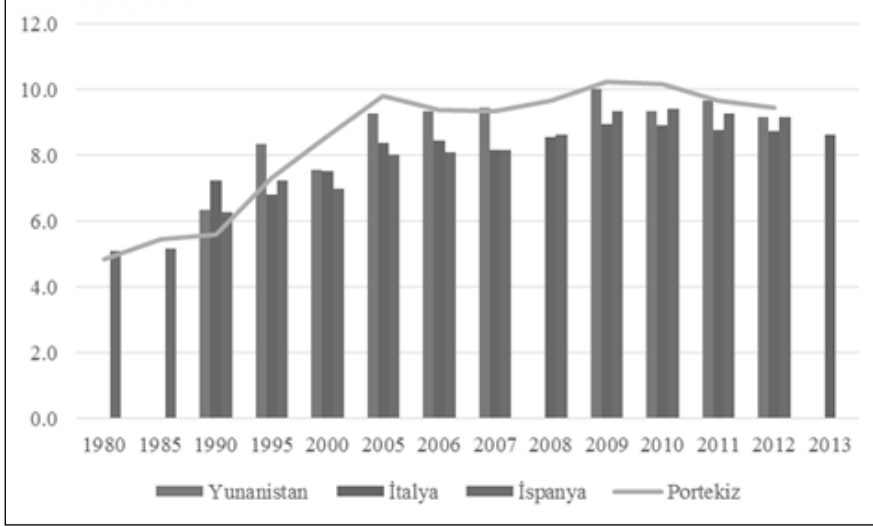
-Genel bir değerlendirme yapıldığında eğitim kalitesi alanında Portekiz ve İspanya dışındaki tüm ülkelerin çok yüksek insani gelişme değerine sahip ülkelerin gerisinde kaldıkları görülmektedir. Sağlık, iş memnuniyeti, güvenlik ve yoksullara yapılan yardımlar alanlarında ise aynı durum İspanya dışında kalan ülkeler için geçerlidir. Bunların dışında kalan diğer tüm parametrelerde Güney Avrupa refah rejimi kapsamında ele alınan ülkelerin tamamı, çok yüksek insani gelişme

endeksine sahip ülkelerin ortalamasının gerisindedirler.

4.2. Sosyal Politika Harcamaları³

Çalışmanın bu bölümünde Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde sosyal politika harcamaları bağlamında değerlendirilen; sosyal harcamalar, sağlık harcamaları ve aile yardımları (aynı ve nakdi) incelenmiştir.

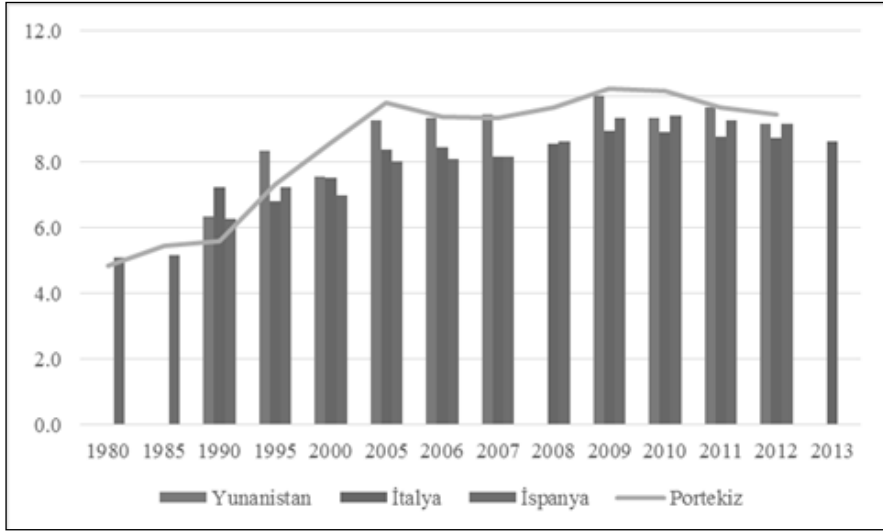
Şekil 1: Güney Avrupa Refah Rejiminde GSYH İçerisinde Sosyal Harcamaların

1980 yılından bugüne Güney Avrupa refah rejiminde sosyal harcamaların gelişimi incelendiğinde tüm ülkelerde bu alanda ciddi artışların yaşandığı gözlemlenmektedir. Gerçekten Yunanistan’da 1980 yılında sosyal harcamaların GSYH içerisindeki oranı %10,3 iken bu tarihten 2012 yılına kadar sürekli artarak %24,1 olmuş, 2013 yılında ise %22’ye gerilemiştir. İtalya’da ise 1980 yılında %18 olan sosyal harcamaların GSY içerisindeki oranı sürekli artış göstererek 2013 yılında %28,4 olarak gelişmiştir. Belirtilen oranın 1980 yılında Portekiz’deki karşılığı %9,9 iken bugün %26,4’tür. Benzer bir eğilim İspanya’da da söz konusu olmuş ve 1980 yılında %15,5 olan sosyal harcamaların GSYH içerisindeki oranı 2013 yılında %27,4’e yükselmiştir.

³Bu başlık altında değerlendirilen veriler Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün veri tabanından elde edilmiştir.

Şekil 2: Güney Avrupa Refah Rejiminde GSYH İçerisinde Sağlık Harcamalarının Payı, 1980-2013

Güney Avrupa refah rejimi kapsamında değerlendirilen ülkelerde sosyal harcamalar alanında kaydedilen artış oranları sağlık harcamaları için geçerlidir. Portekiz’de 1980 yılında %4,9 olan sağlık harcamalarının GSYH içerisindeki oranı 2012 yılında %9,5’e yükselirken İspanya’da ise aynı dönemde %5,1’den %9,2’ye yükselen bir oran söz konusudur. Yunanistan örneğinde 1990 yılında %6,4 olarak kaydedilen GSYH içerisinde sağlık harcamalarının payı 2012 yılında %9,2’ye yükselmiştir.

İtalya’da ise 1990 yılında %7,3 olarak belirlenen ilgili oran 2013 yılında %8,6’ya yükselmiştir.

Tablo 4: Güney Avrupa Refah Rejminde GSYH İçerisinde Aile Yardımlarının oranı, 1980-2009

		1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009
Yunanistan	Nakit Yardımlar	0,3	0,3	0,4	0,8	0,7	0,7	1
	Ayni Yardımlar	0	0	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
İtalya	Nakit Yardımlar	1	0,8	0,6	0,4	0,5	0,6	0,8
	Ayni Yardımlar	0,1	0,1	0,2	0,2	0,6	0,7	0,8
Portekiz	Nakit Yardımlar	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,8	1
	Ayni Yardımlar	0	0	0,1	0,1	0,4	0,5	0,5
İspanya	Nakit Yardımlar	0,4	0,2	0,2	0,3	0,3	0,5	0,7
	Ayni Yardımlar	0	0	0,1	0,1	0,7	0,7	0,9

Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkeler içerisinde nakdi ve ayni aile yardımlarının GSYH içerisindeki oranı 1980 yılından bugüne düşük oranlarla da olsa artış göstermiştir. Yunanistan örneği incelendiğinde bu ülkede 1980 yılında %0,3 olan nakdi yardımların GSYH içerisindeki oranı 2009 yılında %1'e yükselmiş durumdadır. Bunun yanında, Yunanistan'da 1980 yılında söz konusu olmayan ayni yardımlar, 2009 yılı itibariyle Yunanistan GSYH'sının %0,4'üne karşılık gelmiştir. İtalya için yaklaşık 30 yıllık süreçte nakdi yardımlarda %0,2'lik bir gerilemenin söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak aynı dönemde ayni yardımların GSYH içerisindeki oranı 1980 yılında %0,1'den 2009 yılında %0,8'e yükselmiştir. Portekiz'de bu alanda Yunanistan'dakine benzer bir eğilim söz konusudur. Bu ülkede 1980 yılında %0,6 olan nakdi yardımların GSYH içerisindeki oranı 2009 yılında %1'e yükselmiştir. Yine bu ülkede 1980 yılında söz konusu olmayan ayni yardımların GSYH içerisindeki payı 2009 yılında %0,5'tir. Son olarak İspanya'da ise 1980 yılında %0,4 olan nakdi yardımların GSYH içerisindeki payı 2009 yılında %0,7'ye yükselirken %0,7'ye yükselirken 1980 yılında var olmayan ayni yardımlar ise 2009 yılında %0,9'luk bir paya sahiptir.

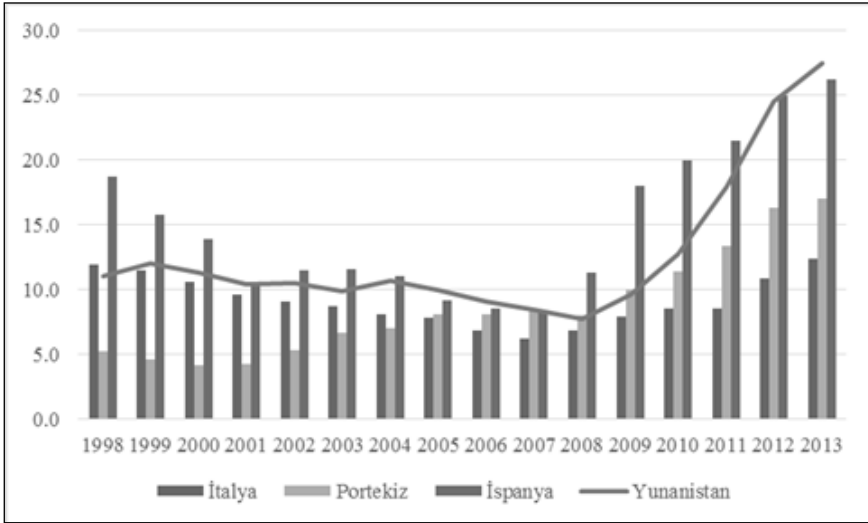
4.3. İşgücü Piyasası Göstergeleri ⁴

İşgücü piyasası göstergeleri başlığı altında, Güney Avrupa refah rejimine

⁴İşgücü piyasası göstergeleri, OECD'nin veri tabanından alınmıştır.

mensup ülkelerde genel nüfusa, kadın ve erkek nüfusuna ve genç nüfusa göre istihdam, işgücüne katılım ve işsizlik oranları, işsizlik süreleri, istihdamın sektörel dağılımı ve istihdamın kısmi ve tam süreli çalışmaya göre dağılımı incelenecektir. Bu verilerden kadın işgücüne katılım oranı, genç işgücüne katılım oranı, kadın işsizliği oranı, genç işsizliği oranı, 1 yıldan uzun süreli işsizlik oranları, toplam istihdam içerisinde hizmetler sektöründe çalışanların oranı ve istihdamın kısmi ve tam süreli çalışmaya göre dağılımı, sosyal dışlanma bakımından özel bir öneme sahiptir. Zira bu veriler, sosyal dışlanmanın en belirgin görünümünü oluşturan işgücü piyasasından dışlanmanın temel göstergeleri arasında yer almaktadırlar.

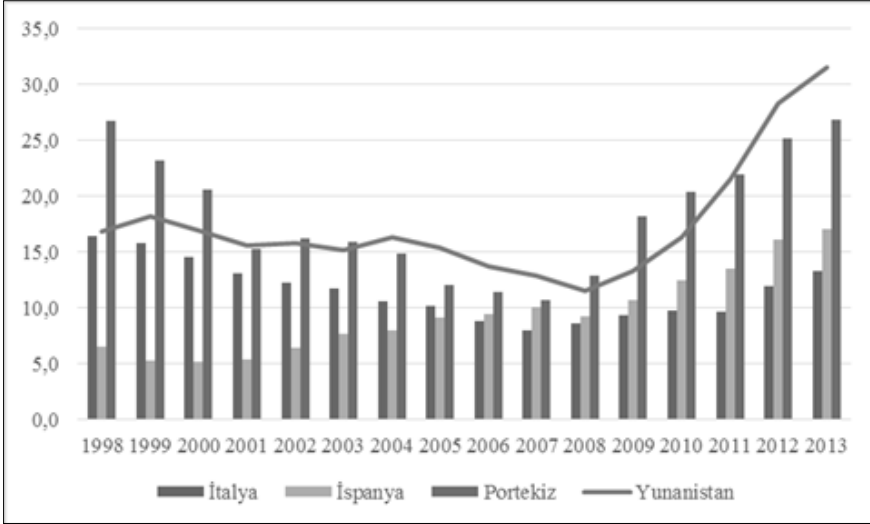
Şekil 3: Güney Avrupa Refah Rejiminde İşsizlik, 1998-2013

Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde 1998 yılından 2013 yılına kadar geçen süreç içerisinde işsizlik bakımından farklı eğilimlerin söz konusu olduğu söylenebilir. 2013 yılı itibariyle bu sınıflandırmaya mensup ülkeler içerisinde %27,5 ile en yüksek işsizlik oranına sahip olan Yunanistan'da 1998 yılında %11,9 olan işsizlik oranı 2008 yılına kadar sürekli olarak azalıp %7,8'e gerilerken bu yıldan itibaren krizin etkisiyle işsizlik oranı üç katın üzerinde artış göstermiştir. İtalya'da 1998 yılında %11,9 olan işsizlik oranı 2008 yılında %6,8'e kadar gerilemiş ancak kriz sonrasında artarak 2013 yılında %12,4 olarak gelişmiştir. İspanya'da ise 1998 yılında %18,7 olan işsizlik oranı 2006

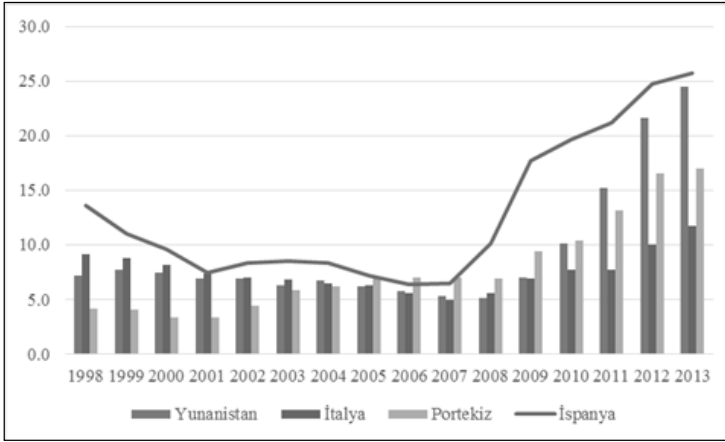
yılında %8,3'e kadar gerilemiş, buna karşın kriz ile birlikte yükselerek 2013 yılında %26,2 olarak kaydedilmiştir. Portekiz, bölgenin genel eğiliminden farklı bir görünüme sahiptir. Bu ülkede işsizlik 1998 yılından 2013 yılına kadar kısmi artışlar bir kenara bırakılırsa sürekli artarak 1998 yılında %5,2'den 2013 yılında %17'ye yükselmiştir. Portekiz'de yaşanan yükselişte 2008 krizinin önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir.

Şekil 4: Güney Avrupa Refah Rejiminde Kadın İşsizliği, 1998-2013

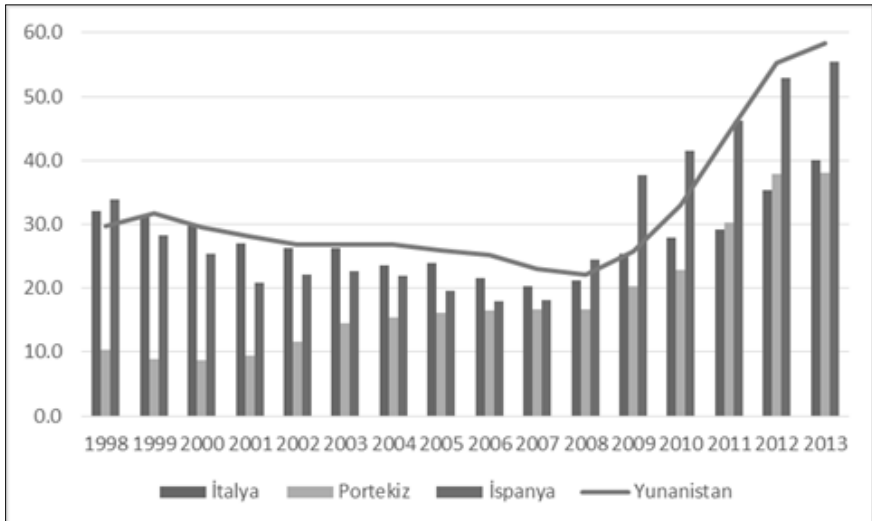
Kadın işsizliği, Güney Avrupa refah rejiminde sosyal dışlanmanın görünümü bakımından ciddi bir veri sunmaktadır. Bu ülkelerde kadın işsizliği, Portekiz dışındaki ülkelerin tamamında 1998-2008 yılları arasında düşüş gösterirken kriz sonrası süreçte çok ciddi artışlar gözlemlenmiştir. Yunanistan'da 1998 yılında %16,8'den 2009 yılında %13,3'e düşen kadın işsizliği 2013 yılında %31,5'e kadar yükselmiştir. Benzer şekilde İspanya'da 1998 yılında %26,7'den %20,8'e düşen kadın işsizlik oranı 2013 yılında yeniden %26,8'e çıkmıştır. İtalya'da ise 1998 yılında %16,4 olarak kaydedilen kadın işsizlik oranı 2009 yılında %9,3'e gerilemiş ancak 2013 yılında %13,2'ye yükselmiştir. Genel eğilimden farklı olarak Portekiz'de ise kadın işsizliği 1998-2013 yılları arasında sürekli artarak %6,5'ten %17'ye çıkmıştır.

Şekil 5: Güney Avrupa Refah Rejiminde Erkek İşsizliği, 1998-2013

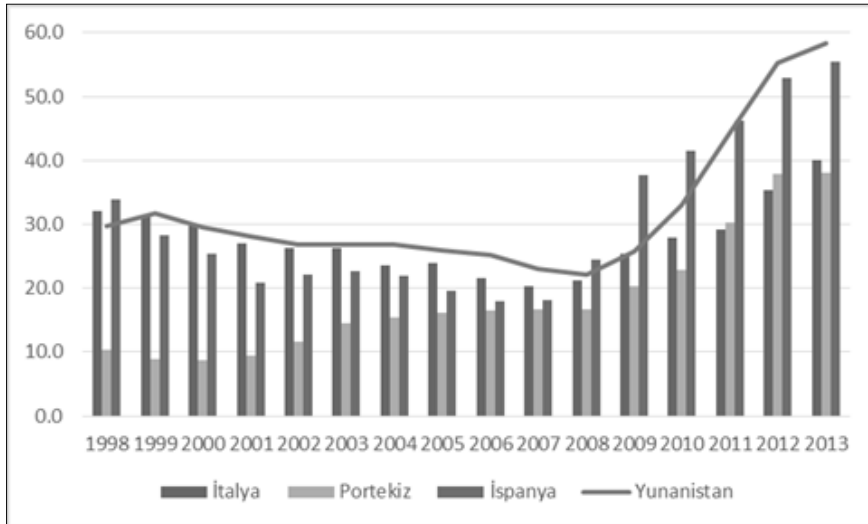
Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde erkek işsizliği, 1998-2008 yılları arasında kısmi artış ve düşüslere rağmen görece dengeli bir seyir izlemiştir. Ancak krizi takip eden süreçte erkek işsizliğinde ciddi bir artış gözlenmiştir. Bu bağlamda Yunanistan'da erkek işsizliği 2009 yılında %7'den 2013'te %24,5'e yükselmiştir. İtalya'da aynı oran %6,9'dan %11,7'ye çıkmıştır. Portekiz'de ise %9,4'ten %17'ye kadar yükselen bir erkek işsizliği söz konusudur. İspanya'da ise erkek işsizlik oranı 2009 yılında %17,7'den 2013 yılında %25,7'ye çıkmıştır.

Şekil 6: Güney Avrupa Refah Rejiminde Genç İşsizliği, 1998-2013

Genç işsizliği, Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde sosyal dışlanmanın görünümüleri bakımından en çarpıcı örneklerden birini göstermektedir. Bu ülkelerin tamamında zaten yüksek olan genç işsizliği 1998-2009 yılları arasındaki düşüş eğilimine rağmen, 2008 krizi ile birlikte büyük bir artış göstermiştir. Bu alandaki veriler incelendiğinde Yunanistan'da 1998 yılında %29,7 olan genç işsizliğinin 2009 yılında %25,8'e gerilediği, ancak 2013 yılında %58,3'e yükseldiği görülmektedir. Aynı şekilde İtalya'da 1998 yılında %32,1'den 2009 yılında %25,4'e düşen genç işsizliğinin 2013 yılında %40 olarak kaydedildiği belirlenmiştir. Genel eğilimden farklı olarak Portekiz'de genç işsizliği, incelenen dönemde sürekli olarak artmıştır. Gerçekten bu ülkede 1998 yılında %10,4 olan genç işsizliği 2009 yılında %20,3'e, 2013 yılında ise %38,1'e yükselmiştir. Son olarak İspanya'da ise 1998 yılında %33,9 olan genç işsizliği 2009 yılında %37,7'ye ve 2013 yılında ise %55,5'e yükselmiştir.

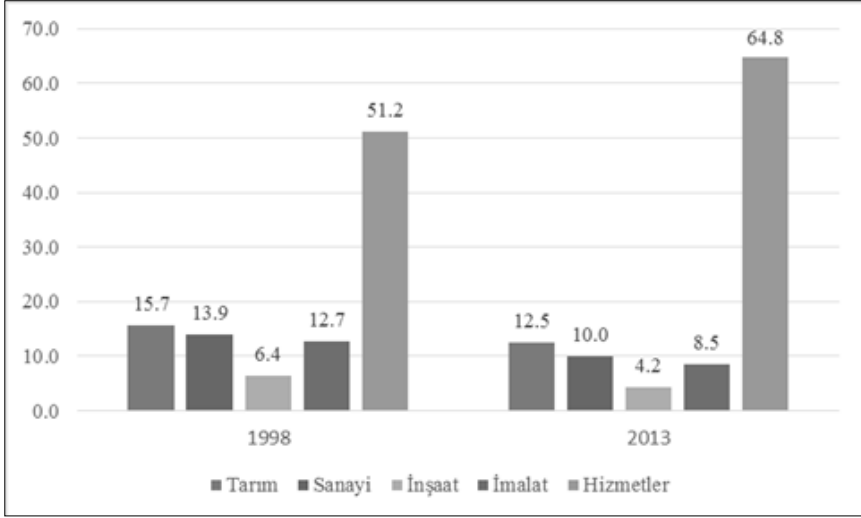
Şekil 7: Güney Avrupa Refah Rejiminde Bir Yıldan Uzun Süreli İşsizlik, 1998-2013.

Daha önce belirtildiği gibi toplam işsizler içerisinde 1 yıldan uzun süredir işsiz olanların oranı, sosyal dışlanma analizleri bakımından özel bir öneme sahiptir. Güney Avrupa ülkeleri özelinde değerlendirildiğinde bu ülkelerin tamamında 1998 yılından 2009 yılına kadar geçen süreçte 1 yıldan uzun süreli işsizlik oranının azaldığı, ancak 2008 krizi ile birlikte bu oranın gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda Yunanistan'da 1998 yılında %54,9 olan toplam işsizler içerisinde 1 yıldan uzun süreli işsizlerin payı 2009 yılında %48'e gerilerken 2013 yılında %67,5'e yükselmiştir. Benzer şekilde İtalya'da 1998 yılında %59,6 olan toplam işsizler içerisinde uzun süreli işsizlerin oranı 2009 yılında %44,4'e gerilemiş ancak 2013

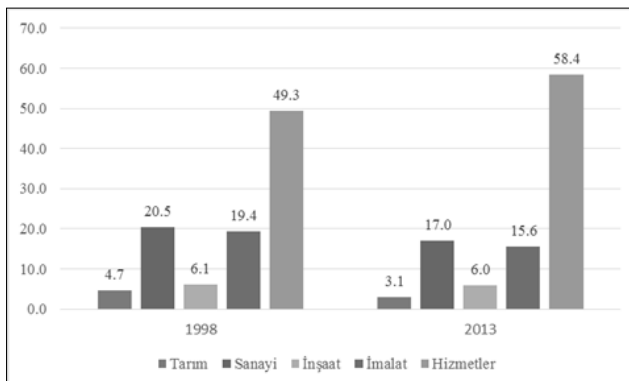
yılında yeniden artarak %56,9 olmuştur. Portekiz’de 1998 yılında %44,7 olan toplam işsizler içerisinde 1 yıldan uzun süreli işsizlerin oranı 2009 yılında %44,1’e gerilemiş, 103 yılında ise %56,3’e çıkmıştır. Son olarak İspanya’da ise 1998 yılında toplam işsizler içerisinde 1 yıldan uzun süreli işsizlerin payı %49,9 olarak ölçülürken 2009 yılına kadar yaşanan keskin düşüşle bu oran %23,8’lere kadar gerilemiştir. Ancak kriz sonrasında yeniden artış gösteren bu oran %49,7’ye yükselmiştir.

Şekil 8: Yunanistan’da İstihdamın Sektörel Dağılımı, 1998 ve 2013

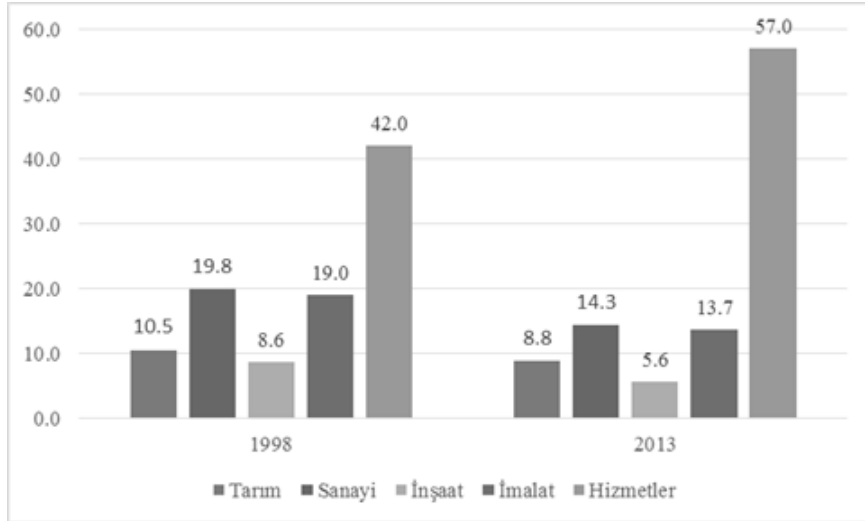
Yunanistan’da 1998 yılında istihdamın sektörel dağılımı; hizmetler (%51,2), tarım (%15,7), sanayi (%13,9), imalat (%12,7) ve inşaat (%6,4) olarak gelişirken 2013 yılında sıralama değil fakat oranlar değişerek hizmetler (%64,8), tarım (%12,5), sanayi (%10), imalat (%8,5) ve inşaat (%4,2) olarak değişmiştir. İncelenen dönemde istihdamın sektörel dağılımında sıralama değişmese de hizmetler sektörü lehine %13,6’lık bir artış söz konusu olmuştur.

Şekil 9: İtalya’da İstihdamın Sektörel Dağılımı, 1998 ve 2013

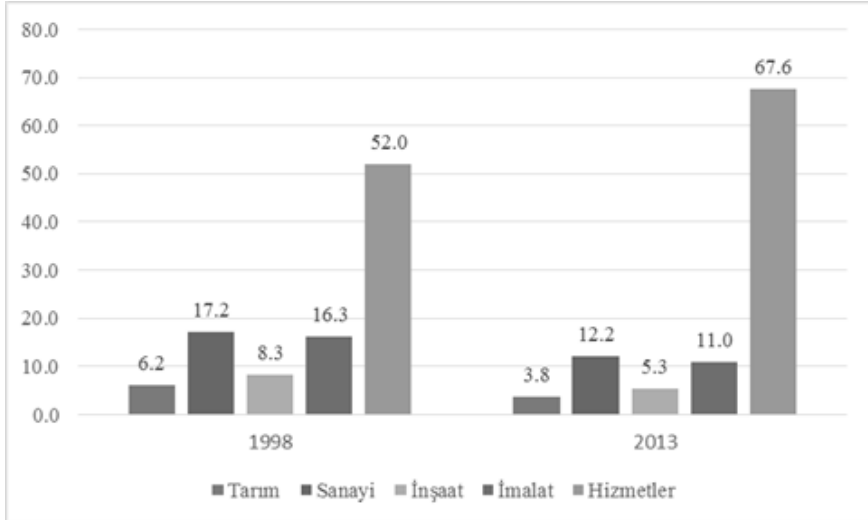
İtalya’da 1998 yılında hizmetler (%49,3), sanayi (%20,5), imalat (%19,4), inşaat (%6,1) ve tarım (%4,7) olarak gerçekleşen istihdamın sektörel dağılımı, 2013 yılında hizmetler (%58,4), sanayi (%17), imalat (%15,6), inşaat (%6) ve tarım (%3,1) şeklinde değişmiştir. Sıralamada herhangi bir değişim olmasa da incelenen dönemde artan hizmetler sektörü istihdamı, sanayi ve imalat sektörlerinde ciddi düşüslere neden olmuştur. Bu dönemde hizmetler sektörü istihdamı %9,1 artmıştır.

Şekil 10: Portekiz’de İstihdamın Sektörel Dağılımı, 1998 ve 2013

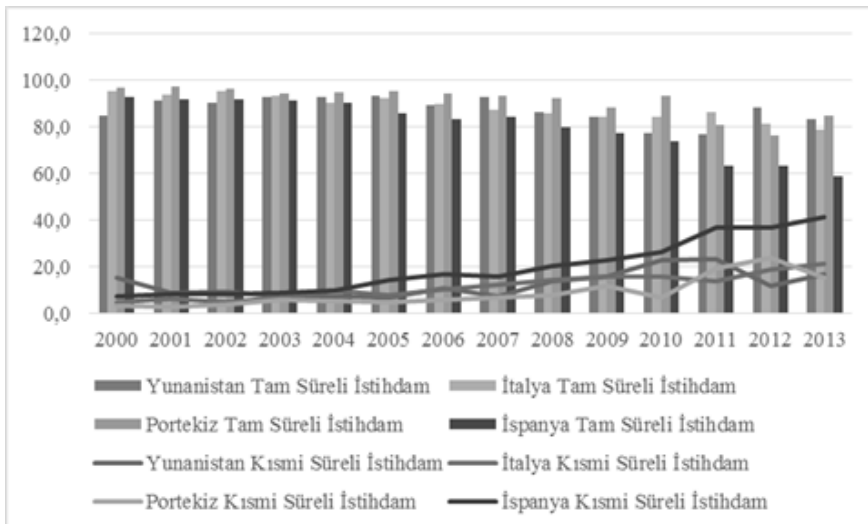
1998-2013 yılları arasında Portekiz’de istihdamın sektörel dağılımında yaşanan değişim, İtalya ile benzerlik göstermektedir. Bu çerçevede 1998 yılında İtalya’da hizmetler (%42), sanayi (%19,8), imalat (%19), tarım (%10,5) ve inşaat (%8,6) olarak gözlemlenen istihdamın sektörel dağılımı 2013 yılında hizmetler (%57), sanayi (%14,3), imalat (%13,7), tarım (%8,8) ve inşaat (%5,6) halini almıştır. Portekiz’de hizmetler sektöründe yaşanan artış, azalan sanayi ve imalat istihdamıyla doğrudan ilişkilidir. İncelenen dönemde Portekiz’de hizmetler sektörü istihdamı, %15 oranında artış göstermiştir.

Şekil 11: İspanya’da İstihdamın Sektörel Dağılımı, 1998 ve 2013

İspanya’da istihdamın sektörel dağılımı 1998 ve 2013 yılları özelinde incelendiğinde değişimin İtalya ve Portekiz ile benzer olduğu anlaşılmaktadır. Ülkede 1998 yılında hizmetler (%52), sanayi (%17,2), imalat (%16,3), inşaat (%8,3) ve tarım (%6,2) şeklinde gerçekleşen dağılım 2013 yılında hizmetler (%67,6), sanayi (%12,2), imalat (%11), inşaat (%5,3) ve tarım (%3,2) olarak değişmiştir. Yapılan değerlendirme, İspanya’da 1998 yılından 2013 yılına gelindiğinde hizmetler sektörü istihdamının %15,6 oranında arttığını göstermektedir.

Şekil 12: Güney Avrupa Refah Rejiminde İstihdamın Kısmi Süreli ve Tam Süreli Çalışmaya Göre Dağılımı, 2000-2013

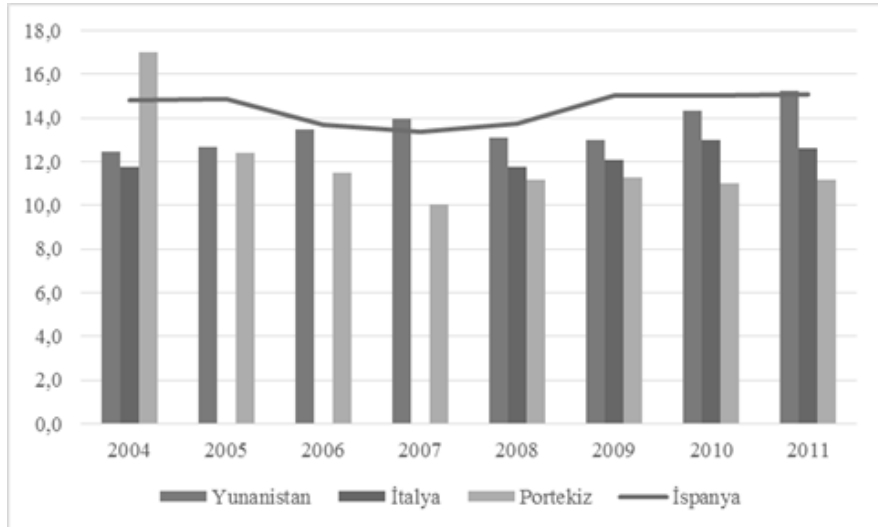

Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde istihdamın tam süreli ve kısmi süreli çalışmaya göre dağılımına ilişkin göstergeler incelendiğinde, Yunanistan dışındaki tüm ülkelerde kısmi süreli istihdamın 2000-2013 yılları arasında önemli ölçüde arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Gerçekten Yunanistan'da 2000 yılında %84,6 olan tam süreli istihdam edilenlerin oranı 2013 yılında %83,4'e gerilerken aynı dönemde kısmi süreli istihdam oranı ise %15,4'ten %16,6'ya yükselmiştir. Diğer yandan aynı dönemde İtalya'da tam süreli çalışanların oranı 2000 yılında %95'ten 2013 yılında %78,9'a gerilerken kısmi süreli çalışanların oranı ise %5'ten %21,1'e çıkmıştır. Benzer şekilde Portekiz'de 2000 yılında %97 olan süreli çalışanların oranı 2013 yılında %84,5'e gerilerken aynı dönemde kısmi süreli çalışanların oranı ise %3'ten %15,5'e yükselmiştir. Son olarak İspanya'da ise incelenen dönemde tam süreli çalışanların oranı %92,8'den %58,8'e kadar gerilemiş ve kısmi süreli çalışanların oranı ise %7,2'den %41,2'ye çıkmıştır. İspanya'da kısmi süreli çalışanların oranı, 2008 krizi sonrası süreçte büyük bir artış göstermiştir.

4.4. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski ⁵

Çalışmanın bu bölümünde Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde yoksulluk oranları, genel yoksulluk riski oranları, kadınların, erkeklerin ve gençlerin yoksulluk riski oranları, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski oranları ve bu riskin yaş gruplarına göre dağılımı incelenecektir.

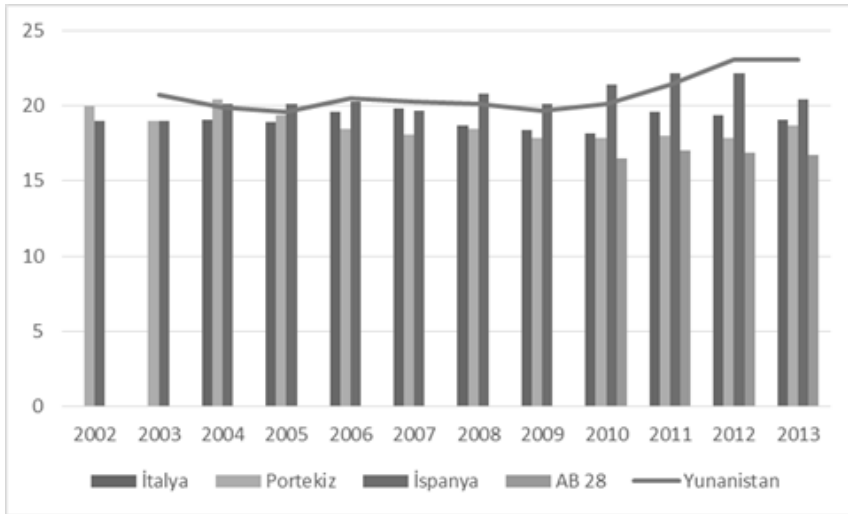
Şekil 13: Güney Avrupa Refah Rejiminde Yoksulluk Oranları, 2004-2011

⁵Analizde, yoksulluk oranları için OECD veri tabanı, geri kalan tüm göstergeler içinse AB EUROSTAT veri tabanı kullanılmıştır.

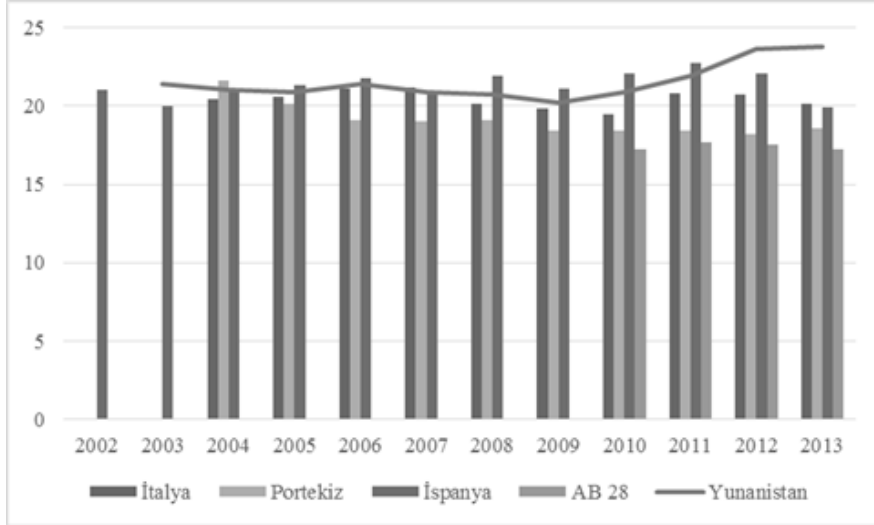
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) verilerine göre Güney Avrupa refah rejiminde yoksulluk oranları 2004-2011 yılları arasında Portekiz dışındaki örneklerde artış göstermiştir. Bu bağlamda Yunanistan'da yoksulluk oranı 2004'te %12,4'ten %15,2'ye çıkarken İtalya'da ise %11,8'den %12,6'ya yükselmiştir. İspanya'da artış düşük bir oranda gerçekleşmiş ve 2004 yılında %14,8 olan yoksulluk oranı 2011 yılında %15,1'e yükselmiştir. Bu örneklerin aksine Portekiz'de ise yoksulluk oranı 2004 yılında %17'den 2011'de %11,1'e gerilemiştir.

Şekil 14: Güney Avrupa Refah Rejiminde Yoksulluk Riski, 2002-2013

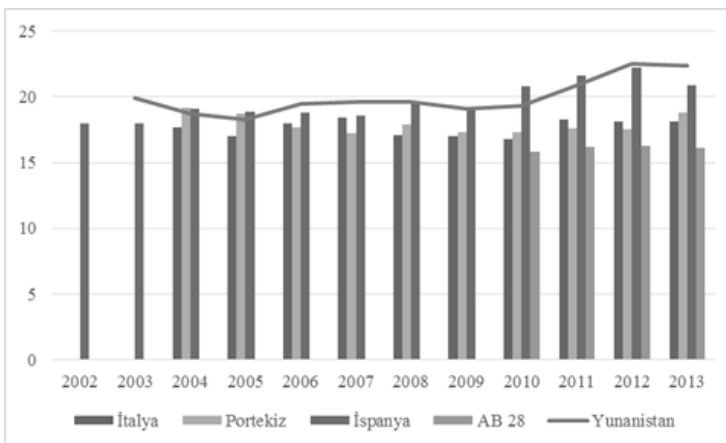
AB analizinde Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerden Portekiz dışında kalanların tamamında yoksulluk riski 2002-2003 yıllarından bugüne artmıştır. Yunanistan'da 2003 yılında %20,7 olarak kaydedilen yoksulluk riski 2013 yılında %23,1'e çıkarken İtalya'da ise 2004 yılında %19,1 olan yoksulluk riski 2013 yılına genellikle artmış ancak 2013 yılında yeniden %19,1 olarak ölçülmüştür. Portekiz'de ise yoksulluk riski 2002 yılında %20'den 2013 yılında %18,7'ye gerilemiştir. Diğer yandan İspanya örneğinde 2002 yılında %19 olarak belirlenen yoksulluk riski 2013 yılında %20,4'e yükselmiştir. İncelenen örneklerin tamamında yoksulluk riski, AB 28 ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

Şekil 15: Güney Avrupa Refah Rejiminde Yoksulluk Riski (Kadın), 2002-2013

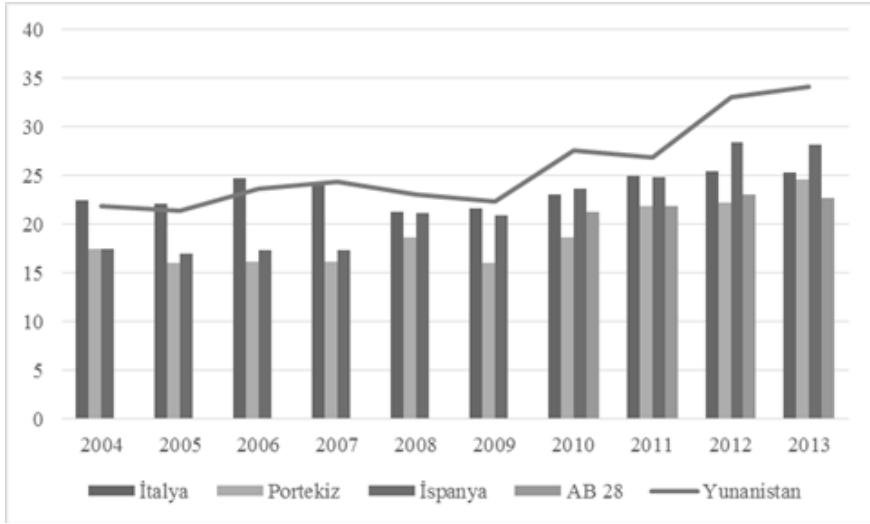
Güney Avrupa refah rejimi kapsamında değerlendirilen ülkelerde kadın yoksulluğu verileri incelendiğinde Yunanistan'da kadın yoksulluğu riskinin 2003 yılında %21,4'ten 2013 yılında %23,8'e yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır. İtalya örneğinde 2004 yılında %20,4 olarak hesaplanan kadın yoksulluğu riski, 2013 yılında %20,1'e gerilemiştir. Benzer bir durum Portekiz için de söz konusudur. Bu ülkede 2004 yılında %21,6 olan kadın yoksulluğu riski 2013 yılında %18,6'ya düşmüştür. Aynı şekilde İspanya'da da 2002 yılında %21 olarak ölçülen kadın yoksulluğu riski 2013 yılında %19,9 olarak belirlenmiştir. Genel yoksulluk riskiyle benzer şekilde kadın yoksulluğu alanında da Güney Avrupa ülkeleri AB ortalamasının üzerinde değerlere sahiptir.

Şekil 16: Güney Avrupa Refah Rejiminde Yoksulluk Riski (Erkek), 2002-2013

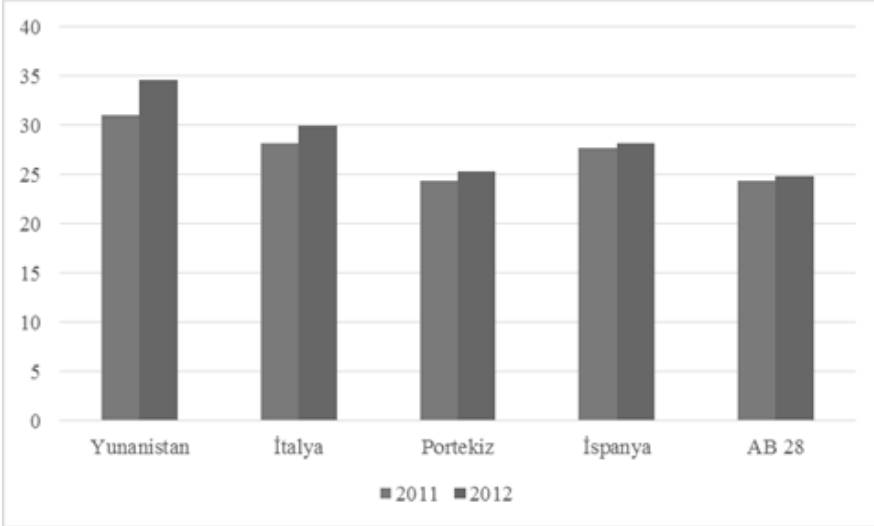
Güney Avrupa refah rejiminde erkeklerin yoksulluk riskleri değerlendirildiğinde Yunanistan örneğinde bu riskin 2003 yılında %19,9'dan 2013 yılında %22,4'e yükseldiği gözlemlenmektedir. Buna paralel olarak İtalya'da da 2004 yılında %17,7 olan erkek yoksulluğu riski 2013 yılında %18,1'e yükselmiştir. Yine benzer şekilde İspanya'da erkek yoksulluğu riski 2002 yılında %18'den 2013 yılında %20,9'a yükselmiştir. Bunlardan farklı olarak Portekiz'de ise erkek yoksulluğu 2004 yılında %19,2'den 2013 yılında %18,8'e gerilemiştir. Anılan ülkelerin tamamında erkek yoksulluğu riski oranı da AB 28 ortalamasının üzerindedir.

Şekil 17: Güney Avrupa Refah Rejiminde Yoksulluk Riski (Genç, 2004-2013)

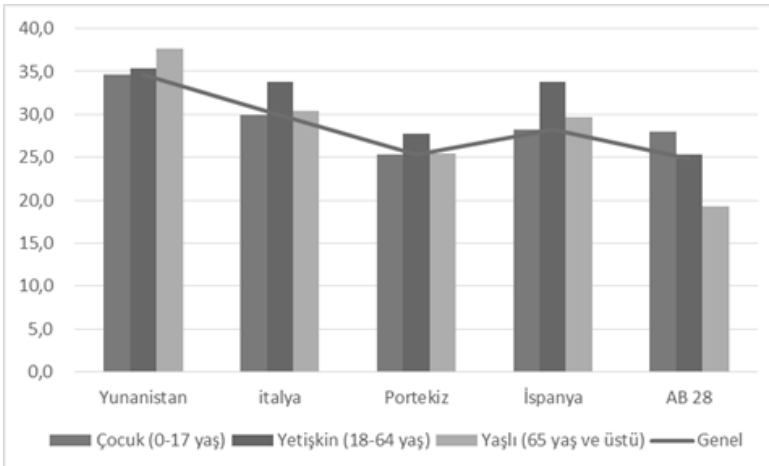
Güney Avrupa refah rejimi kapsamında değerlendirilen ülkelerde genç nüfusun yoksulluk riski değerlendirildiğinde bu ülkelerin tamamında genç yoksulluğu riskinin arttığı ve bu artışın 2008 krizi ile birlikte derinleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Yunanistan örneği incelendiğinde 2004 yılında %21,8 olan genç yoksulluğu riskinin 2013 yılında %34,1'e yükseldiği görülmektedir. Aynı artış İtalya'da 2004 yılında %22,5'ten 2013 yılında %25,3'e yükseliş şeklinde gerçekleşmiştir. Portekiz'de artış %17,5'ten %24,6'ya yükselen oranlarla kendisini göstermektedir. İspanya'da ise 2004 yılında %17,4 olan genç yoksulluk riski oranı 2013 yılında %28,2'ye yükselmiştir. Güney Avrupa ülkeleri bu alanda da AB ortalamasının üzerinde oranlara sahiptir.

Şekil 18: Güney Avrupa Refah Rejiminde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski, 2011-2012

AB tarafından 2011 ve 2012 yıllarında yayınlanan birleşik oranlara göre Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma riski oldukça fazladır. Gerçekten Yunanistan’da 2011 yılında %31 ve 2012 yıllarında %34,6 olarak gerçekleşen yoksulluk ve sosyal dışlanma riski İtalya’da sırasıyla %28,2 ve %29,9 olarak gözlemlenmiştir. Aynı yıllarda Portekiz’de yoksulluk ve sosyal dışlanma riski %24,4 ve %25,3 olarak belirlenmiştir. İspanya’da ise yine aynı dönemde gözlemlenen yoksulluk ve sosyal dışlanma riski oranları %27,7 ve %28,2’dir. Güney Avrupa ülkeleri, bu alanda da AB 28 ortalamasının üzerinde değerlere sahiptirler.

Şekil 19: Güney Avrupa Refah Rejiminde Yaş Gruplarına Göre Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski, 2012

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışma kapsamında, sosyal politika alanında geride bıraktığımız yaklaşık 25 yıllık süreçte güncel hale gelen iki konu, bir arada değerlendirilmiştir. İlk olarak refah rejimleri sınıflandırmaları üzerine bir değerlendirme yapıldığında, sosyal politikanın evrensel tanımı bakımından daha geniş kapsamlı yaklaşımın Andersen'in aksine Leibfried tarafından geliştirildiği söylenebilir. Zira Leibfried'in, Andersen'den farklı olarak, sosyal politikayı yalnızca işgücü piyasası bağlamında değil, sosyal haklar anlayışı bakımından daha bütüncül bir bakış açısıyla ele almaktadır. Yine Leibfried'e atıfla, Güney Avrupa refah rejimini henüz olgunlaşmamış ancak Andersen'in sınıflandırmasına göre oldukça farklı özelliklere sahip bir model olarak değerlendirmek de mümkündür.

Güney Avrupa refah rejiminin ve bu rejime mensup ülkelerin özellikleri incelendiğinde ön plana çıkan üç temel unsurun yoğun klientalizm anlayışı, sosyal hakların zayıflığı ve kurumsallaşmış vaatler olduğu söylenebilir. Her ne kadar İtalya dışındaki Güney Avrupa ülkeleri 1980'lerin başından itibaren deneyimledikleri AB'ye giriş süreciyle birlikte sosyal politika alanında ciddi adımlar atmaya çalışmışlarsa da bu adımlar uygulanan popülist politikalarla birlikte kurumsal bir nitelik kazanamamıştır. Bunun yanında, çalışmada yer alan karşılaştırmalı veriler, Güney Avrupa ülkelerinin AB'nin "arka bahçesi" olma niteliğini de doğrular niteliktedir. Benzer bir durum incelenen ülkelerin insani gelişme endeksi değerleri için de söz konusudur. Gerçekten bu ülkeler, hemen her alanda, içinde sınıflandırıldıkları "çok yüksek insani gelişme" ortalamalarından daha kötü değerlere sahiplerdir. Verilerin gösterdiği bir başka somut gerçeklik de, rejim kapsamında yer alan ülkelerde var olan sosyal dışlanma sorunudur. Özellikle kadınlara ve gençlere yönelik işgücü piyasası göstergeleri, uzun süreli işsizlik süreleri ile yoksulluk ve sosyal dışlanma riski oranları bu gerçekliğin kaynağıdır.

Güney Avrupa refah rejimi kapsamında değerlendirilen ülkelerde dikkat çekici bir diğer veri, sosyal harcamaların GSYH içerisindeki oranıdır. Bu ülkelerde her geçen yıl artan sosyal harcamalar, işgücü piyasasından yahut diğer alanlardan kaynaklanan toplumsal sorunları çözücü nitelikte bir etki yaratamamıştır. Bu durumun gerekçesini de yine ülkelerde uygulanan klientalist politikalarda aramak gerekir.

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç da, 2008 krizinin Güney Avrupa ülkelerinde sosyo-ekonomik alanda yarattığı etkinin olumsuzluğudur. Her ne kadar kriz tüm dünya ülkelerini olumsuz etkilemişse de bu etki Güney Avrupa ülkelerinde beklenenden çok daha derin olmuştur. Hemen her alanda artan işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski, topluma olan güveninin düşüklüğü gibi veriler bu açıklamanın başlıca örnekleridir.

Rejim ülkelerinin karşılaştığı bu sorunlar, özellikle Yunanistan ve İspanya’da sosyal tolerans düzeylerinin aşılmasına ve toplumsal hareketlerin yükselişine sahne olmuştur. Yunanistan’da 2007-2012 yılları arası gerçekleşen öğrenci hareketleri ve genel grevler ile İspanya’da 2011 yılından bugüne deneyimlenen Öfkeli Hareketi, bu ülkelerde yaşanan toplumsal sorunlara karşı gelişen güçlü tepki eylemleri olarak dikkati çekmektedir.

Mevcut politikalar ile Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde sosyal dışlanma sorununun çözülmesi mümkün görünmemektedir. Uygulanan politikaların karşılığında bakıldığında, incelenen ülkelerde sosyal dışlanmaya ilişkin göstergeler düzelmek şöyle dursun, her geçen gün çok daha derinleşmektedir. Bu çerçevede Güney Avrupa ülkelerinin yeni politika önerilerine olan ihtiyacı açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

ADAMAN. Fikret, KEYDER. Çağlar; “Türkiye’nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşayan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, **TES-İŞ Dergisi**, Haziran 2007, s.83-89.

ADAMAN. Fikret, KEYDER. Çağlar; **“Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Kuramsal Çerçeve”**, Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Der: Fikret Adaman, Çağlar Keyder, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Yayınları, 2009, s.4-15.

ANDERSEN-ESPING. Gosta, **Social Foundations of Postindustrial Economics**, New York, Oxford University Press, 1999.

ANDERSEN-ESPING. Gosta; **“Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri”**, Sosyal Politika Yazıları, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2011b, s.53-101.

ANDERSEN-ESPING. Gosta; **“Toplumsal Riskler ve Refah Devleti”**, Sosyal Politika Yazıları, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2011a, s.33-52.

ATKINSON. Rob, DAVOUDI. Simon; **“The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities”**, Journal of Common Market Studies, vol.48, no.3, 2003/3, s.427-448.

BALCI GÖKÇEOĞLU. Şebnem; **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, 2007.

BOHNKE. Petra; “**Are the poor socially integrated? The link between poverty and social support in different welfare regimes**”, Journal of European Social Policy, vol.18, no.2, 2008/2, s.133-150.

ÇAKIR. Özlem; “**Sosyal Dışlanma**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt.4, sayı.3, 2002/3, s.83-104.

FERRERA. Maurizio; “Sosyal Avrupa’da Güney Avrupa Refah Modeli”, Sosyal Politika Yazıları, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2011, s.195-230.

GOUGH. Ian; “**Güney Avrupa’da Sosyal Yardım**”, Sosyal Politika Yazıları, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2011b, s.231-260.

HARDT. Michael, **NEGRI. Antonio; Duyuru**, çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1.Baskı, 2012.

KLIENMAN. Mark; “**Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim**”, Sosyal Politika Yazıları, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2011b, s.159-164

LEIBFRIED. Stephen; “Towards of a European welfare state?”, **New Perspectives on the European Welfare State in Europe** (Ed: Catherine Jones), London, Roudledge, 1993, 120-143.

MARSHALL. Thomas Humphrey; “**Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**”, çev: Ayhan Kaya, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, 2006, s.1-56.

METİN. Banu, ÖZAYDIN. Mehmet Merve, Çalışma ve Refah, Ankara, Gazi Kitabevi, 1.Baskı, 2014.

MILLAR. Jane; “Social Exclusion and Social Policy Research: Defining Exclusion”, **Multidisciplinary Handbook of Social Exclusion**, Ed: Dominic Abrams, Julie Christian, David Gordon, Chichester, John Wiley & Sons Publications, 1.Edition, 2007, s.1-15.

MINGIONE. Enzo; “Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele”, **Sosyal Politika Yazıları**, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2011, s.261-286.

ÖZDEMİR. Süleyman; **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2.Baskı, 2007.

ÖZDEMİR-YÜCESAN. Gamze; “Sosyal Dışlanma Kavramı Masum Değildir: İnsandışılaşmanın Reddi ve İnsanlaşmaya Dair...”, **TES-İŞ Dergisi**, Haziran 2007, s.100-103.

ÖZKAPLAN. Nurcan, YÜCESAN-ÖZDEMİR. Gamze, ÖZDEMİR. Ali Murat; “Sosyal Dışlanma Ne’yi Dışlar?: Avrupa Üzerine Notlar”, **Mülkiyeliler Dergisi**, cilt.39, sayı.248, 2005/2, s.1-19.

ÖZKAZANÇ. Alev; “Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-liberalizm Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt.64, sayı.4, 2009/1, s.247-274.

PERCY-SMITH. Janie; “Political Exclusion”, **Policy Responses to Social Exclusion**, Ed: Janie-Percy Smith, Buckingham, Open University Press, 1.Edition, 2000, s.148-163.

SAITH. Ruhi; **Social Exclusion: the Concept and Application to Developing Countries**, Oxford, University of Oxford Queen Elizabeth House Working Paper Series No.72, 1.Edition, 2001.

SAPANCALI. Faruk; “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, cilt.2, sayı.6, 2005/3, s.51-105.

SAPANCALI. Faruk; **Sosyal Dışlanma**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, 2003.

SEN. Amartya; **Social Exclusion: Concept, Application and Scrunity**, Manila, Asian Development Bank Social Development Papers No.1, 1.Edition, 2000.

SILVER. Hilary; “Social exclusion and social solidarity: Three paradigms”, **International Labour Review**, vol.133, no.5-6, 1994/5, s.531-578.

STANDING. Guy; “Temel Gelir: Küreselleşen Bir Dünyada Yoksullukla Mücadele Yöntemi”, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2007, s.17-36.

TARTANOĞLU. Şafak; “Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, cilt.32, sayı.42, 2010, s.1-13.

United Nations Development Programme; **Poverty, Unemployment and Social Exclusion (Crotia)**, Croatia, UNDP Publications, 1.Edition, 2006.